פרשת וישב

פרק לז (א) וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ **(ב)** אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם׃

רש"י

לז:א וישב יעקב וגו' - אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה, שלא היו ספונים [הגונים] וחשובים לפרש היאך נתיישבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החורים, פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה כל גלגולי סבתם, לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם. וכן אתה מוצא בעשרה דורות שמאדם ועד נח, פלוני הוליד פלוני, וכשבא לנח האריך בו. וכן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם קצר בהם, ומשהגיע אצל אברהם האריך בו. משל למרגלית שנפלה בין החול, אדם ממשמש בחול וכובדו בכברה עד שמוצא את המרגלית, ומשמצאה הוא משליך את הצרורות מידו ונוטל המרגלית. (דבר אחר וישב יעקב הפשתני הזה נכנסו גמליו טעונים פשתן, הפחמי תמה אנה יכנס כל הפשתן הזה, היה פיקח אחד משיב לו ניצוץ אחד יוצא ממפוח שלך ששורף את כולו, כך יעקב ראה כל האלופים הכתובים למעלה, תמה ואמר מי יכול לכבוש את כולן, מה כתיב למטה (פסוק ב) אלה תולדות יעקב יוסף, דכתיב (עובדיה א יח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש, ניצוץ יוצא מיוסף שמכלה ושורף את כולם):

לז:ב אלה תולדות יעקב - אלה של תולדות יעקב, אלה ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל יישוב. סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה וגו' על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים. זהו אחר פשוטו של מקרא להיות [דבר] דבור על אופניו. ומדרש אגדה דורש, תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים, אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל, ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו, וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף[101], זה נשטם וזה נשטם, זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו, וכן הרבה בבראשית רבה (פד ו). ועוד נדרש בו וישב ביקש יעקב לישב בשלוה, קפץ עליו רוגזו של יוסף. צדיקים מבקשים לישב בשלוה אומר הקדוש ברוך הוא לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא, אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה:

והוא נער - שהיה עושה מעשה נערות, מתקן בשערו ממשמש בעיניו, כדי שיהיה נראה יפה:

את בני בלהה - כלומר ורגיל אצל בני בלהה, לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן:

רמב"ן

לז:ב דיבת יוסף ורעייתו עם בני השפחות

והוא נער את בני בלהה - שהיה עושה מעשה נערות, ממשמש בעיניו ומתקן בשערו. את בני בלהה - כלומר ורגיל את בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן. את דבתם רעה - כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו, לשון רש"י. ואם כן למה לא הצילוהו בני השפחות, והוא אוהב אותם ומקרבן ומגיד לאביו על האחים בבזיונם. ואם נאמר שייראו מן האחים, והנה הם ד', וראובן עמהם, ויוסף עצמו, ותגבר ידם עליהם, ואף כי לא יבאו עמהם במלחמה. ועוד, כי נראה בכתוב כי כולם הסכימו במכירתו. אבל לדעת רבותינו בבראשית רבה (פד ז) על כולם היה מוציא הדבה:

והנכון בעיני כי זה הכתוב שב לבאר מה שהזכיר, ושיעורו, יוסף, והוא נער בן שבע עשרה שנה היה רועה בצאן את אחיו, את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו, ודומה לו בסדר הזה (להלן מ ה) ויחלמו חלום שניהם איש חלומו בלילה אחד איש כפתרון חלומו, המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסוהר, שב לפרש מלת "שניהם" אשר הזכיר, ושיעורו, ויחלמו חלום שניהם המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסוהר איש כפתרון חלומו, וכן רבים:

או שיהיה "והוא" מושך אחר עמו, ומשפטו והוא נער והוא את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו, יאמר כי הוא נער, והוא עם בני בלהה ועם בני זלפה נשי אביו תמיד, לא יפרד מהם בעבור נערותו, כי להם צוה אביהם שישמרוהו וישרתוהו, לא לבני הגבירות, והוא מביא מהם דבה רעה אל אביהם, ולכן ישנאוהו אלה הארבעה האחים. ואחר כן אמר כי אביו אהבו, ויראו אחיו האחרים כי אותו אהב אביהם יותר מכולם ויקנאו בו וישנאוהו, נמצא שנוא מכולם, בני הגבירות יקנאו בו למה יאהב אותו מהם והם בני גבירה כמוהו, ובני השפחות אשר לא יקנאו בזה למעלתו עליהם, ישנאו בו בעבור היותו מביא דבתם אל אביהם. וטעם דבתם רעה - להפליג, כי כל דבה רעה היא. ועל דעת רש"י (במדבר יד לו) יתכן שתהיה דבה טובה. "ומביא דבה" הוא אשר יראה יגיד, אבל "מוציא דבה" הוא כסיל האומר שקר:

ועל דרך הפשט איננו קשה שיקראנו נער והוא בן שבע עשרה שנה, כי בעבור היותו קטן מכולם יקראנו כן, לומר כי לא היה

גור אריה

101 יוסף עיקר תולדות יעקב (על "כל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף") **שכל מה שאירע לו.** ומפני זה היה עיקר תולדותיו, כי מאחר שכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף, מורה כי הוא כרעיה דאבוה. ורמזו לנו רז"ל (ב"ר פד, ו) דברים נפלאים במה שאמרו 'זה נשטם וזה נשטם, זה אחיו מבקש להורגו וזה אחיו מבקשים להרגו', כי לא נשטם יעקב ולא היה אחיו מבקש להורגו רק משום עצם מעלתו, והיינו שהיה יעקב נבדל במעלתו מכל בני אדם, ובשביל כך אחיו מבקש להורגו, כי בשביל שהיה ליעקב וליוסף מעלה אלהית - נבדל מהם, ובשביל זה מבקשים להרגו, כי כל נבדל לפי שהוא נבדל במעלתו מבקשים להרגו, ודבר זה דברי חכמה מאד. ולפיכך נתן ליוסף ברכת יעקב, שנאמר (להלן מט, כו) "ברכת אביך גברו על ברכת הורי עד תאות גבעת עולם תהיינה לראש יוסף

רש"י

את דבתם רעה - כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו[102] , שהיו אוכלין אבר מן החי, ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים, וחשודים על העריות. ובשלשתן לקה. על אבר מן החי (לעיל פסוק לא) וישחטו שעיר עזים במכירתו, ולאס אכלוהו חי. ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדים,

רמב"ן

מתחזק כאחיו ויצטרך להיותו עם בני בלהה וזלפה מפני נערותו. וכתיב ברחבעם בן שלמה (דהי"ב יג ז) ורחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניהם, והוא בן ארבעים ואחת שנה במלכו, וכן השלום לנער לאבשלום (ש"ב יח לב). ובנימין ברדתו למצרים גדול ממנו ויקראנו נער פעמים רבים:

גור אריה

וגו"', הרי מפני שהוא 'פרישא דאחוהי' (אונקלוס שם) זכה לברכת יעקב, כי כמו שיעקב נבדל מעשו - כך יוסף נבדל מאחיו במלכות, ולפיכך קרא אותו "נזיר אחיו" (שם) לכשתבין את זה. ולפיכך אמרו 'זה נשטם וזה נשטם וכו"', וכולם הם בעצמם ענין יעקב ומדריגתו:

וכן מה שהיה איקונין דומה לו הוא דבר נפלא מאד, כי יעקב נשתנה מכל שאר הנבראים בזיו איקונין, כדאמרינן בשוכר את הפועלים (ב"מ פד.) 'שופריה דיעקב כעין שופריה דאדם [הראשון]', אשר הוא צלם אלהי, ולזה היה זוכה יוסף שהיה דומה לו בשופריה. וכן מה שתרגם אונקלוס (פסוק ג) 'ארי בר חכים הוא ליה', והוא דעת רבי נחמיה בב"ר (פד, ח), הוא גם כן כי החכמה שקבל יעקב מסר החכמה לבנו, כי הוא מקבל ממנו, לפי שהוא עיקר תולדותיו. אף על גב דבב"ר מחלוקת בזה, רבי יהודה סבירא ליה זיו איקונין דומה, ורבי נחמיה סבר כל מה שקבל משם ועבר מסר לו, אין המחלוקת רק בפירוש "זקונים" איזה דבר היה גורם האהבה. וכל אלו דברי חכמים הם כשתעמיק בהם תמצא דברים נפלאים, וכל דבר ודבר יש לו טעם מופלא מאוד, כי הדברים האלו אינם מענין הגוף, כי החכמה וכן זיו איקונין שהיה דומה ליעקב מורה כמו שהיה ליעקב מעלה אלקית, שהרי כל אלו דברים אינם דבר של גוף, כך היה ליוסף שהיה מעלתו מעלה אלהית רחוק מן הגוף, וזה ידוע למבין:

102 מדוע נענש יוסף על הדיבה (על "כל רעה שהיה רואה באחיו") **כל רעה שראה באחיו.** ואם תאמר אחר שראה באחיו הדבה אם כן למה לקה (קושית הרא"ם), ומי שראה רעה באדם למה לא יגיד לאביו כדי להפרישם מן העבירה, ואף על גב דאמרינן בערבי פסחים (פסחים קיג ע"ב) ג' הקדוש ברוך הוא שונא אותם מי שיודע דבר עבירה באדם והוא מעיד יחידי, הכא שאני כיון שלא הגיד אלא לאביו, ונאמן אצל אביו כבי תרי, למה לא יגיד, דלא אמרינן שלא להעיד אלא כשאין נאמן כבי תרי, אבל אם הוא נאמן כבי תרי למה לא יעיד, דכך איכא התם, ונראה לומר דודאי הם לא עשו זה אלא שכך היה סובר יוסף, כי היו חותכין מבית השחיטה קודם שתצא נפשה, וזה מותר לעשות, דהשחיטה התירה, כדאמרינן בפרק השוחט (חולין לג.) 'הרוצה לאכול מבהמה קודם שמתה חותך כזית בשר מבית השחיטה קודם שתצא נפשה, אחד גוי ואחד ישראל מותרין בו', מטעם דלית מידי דלגוי אסור ולישראל שרי, ויוסף היה סובר כי אסור להם לעשות זה. וכן מה שקראו לבני השפחות 'עבדים' אינו רוצה לומר שהם עבדים ממש, רק שאמותיהם היו מתחלה שפחות לאמותיהם של אלו, ויוסף היה סובר שדעתם שהם עבדים ממש. וכן מה שהיה חושד אותם על העריות, שלפי שהיו נותנין ונושאין עם בנות אנשי הארץ, ויוסף סבור היה דאסור, כדשמואל בשלהי קדושין (פא ע"ב) דאין משתמשין באשה כלל, ואינו כן, אלא קיימא לן כאידך דשמואל (שם פב.) דסבירא ליה הכל לשם שמים מותר. וכתבו התוספות (שם ד"ה הכל) עליה אנו סומכין להשתמש בנשים, עד כאן. ואם תאמר מנא ליה לרז"ל (ב"ר פד, ז) שעל ג' דברים אלו היה מביא דבה, ויש לומר דלמדו מגזירה שוה, דכתיב כאן "ויבא דבתם רעה", ובעריות נאמר "רעה", דכתיב (להלן לט, ט) "ואיך אעשה הרעה הגדולה". ובעבדים כתיב גם כן 'רעה', דכתיב (שמות כא, ח) "אם רעה בעיני אדוניה". ובאבר מן החי כתיב גם כן 'רעה', דכתיב (פסוק לג) "חיה רעה אכלתהו", וילפינן מגזירה שוה, כך הם דברי הרא"ם:

ובמה שכתב דהם עשו כדין דהיו חותכין מבית השחיטה והוא מותר, אין זה נראה לפי ההלכה, דעדיין לא ציוה השחיטה לישראל שהשחיטה תהא מתיר להם - אלא במיתה, וחזר קושין לדוכתיה, ואפילו אם האמת שהאבות היו מקיימים את התורה כולה - לא היו מצווים עליה מפי גבורה אלא שקיימו אותה מעצמם כמו שכתב הרמב"ן, ולפיכך יצחק היה שוחט, כמו שפירש רש"י גבי "שא נא כליך וכו'" (לעיל כז, ג), אבל אינם מצווים עד שנצטוו ישראל מפי הגבורה, והשתא איך נאמר מפני שהיו נוהגים מעצמם במצות שחיטה - תהא השחיטה מתיר להם דבר איסור שאסור להם מן הדין, דהוא אבר מן החי, וגם בבראשית רבה (פד, ז) לא משמע כן, דקאמר התם 'וחשודין על אבר מן החי', ואילו לפי דבריו היה מגיד עליהם שהיו אוכלים אבר מן החי, לא שהיו חשודין על אבר מן החי. ואף על גב שרש"י כתב 'שהיו אוכלין אבר מן החי' - הפריז רש"י על המדה, חס ושלום שהיה אומר 'אוכלין', אלא כוונתו חשודין על אבר מן החי כדקאמר בבראשית רבה:

ולכך נראה ד'חשודין' קאמר, והשתא לא קשה מידי, כי מפני שהיה יוסף צדיק גמור כאשר נקרא 'יוסף הצדיק', מחמיר היה מאד באיסור אבר מן החי, ולא הניח לו אף עבדיו לבשל לו, כי העבדים חשודין על אבר מן החי, כדאמרינן בפרק מי שאחזו (גיטין סז ע"ב) דלא רצה רב ששת לסעוד אצל ריש גלותא משום דחשידי עבדי אאבר מן החי. וכן מה שקוראים 'עבדים', מפני שהיו הם מרחקים אותם - זהו קריאתן 'עבדים'. וכן מה שתולין עיניהן בבנות הארץ - לאדם הצדיק אין להסתכל באשה כלל שמא יהיה יצרו גובר עליו, ואלו לא היו מדקדקים באלו ג', כי הצדיק אשר הוא צדיק גמור העבירה היא חמורה עליו מאד, ומפני זה הוא מרחיק עצמו מן העבירה ואפילו בדבר שאינו אסור, וזה עושה בשביל צדקתו, ודומה אליו מי שאינו נזהר כל כך כמו שהוא נזהר - שהוא נחשד בדבר. ולפיכך אתי שפיר 'כל רעה שהיה רואה', כי אצל הצדיק גמור רעה היא, ומכל מקום הם לא חטאו כלל חס ושלום בענין הזה:

ומה שפירש הרא"ם כי רז"ל דרשו "רעה" דכתיב בקרא ולמדו גזירה שוה, דגבי אבר מן החי כתיב (פסוק לג) "חיה רעה אכלתהו", וגבי עבדים כתיב "רעה" גם כן "אם רעה בעיני אדוניה" (שמות כא, ח), וגבי ערוה כתיב "רעה" - "ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת" (להלן לט, ט) כמו שמבואר בדבריו, גזירה שוה שלו לא קבלתי, ואין אדם דן גזירה שוה מעצמו (פסחים סו.). ולמה לא דרש גם כן דחשודין על הצדקה, דכתיב (דברים טו, ט) "ורעה עיניך באחיך האביון". ונראה כיון דכתיב בקרא "היה רועה את אחיו בצאן את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו", דלמה למכתב "בצאן", הוי למכתב רק "[יוסף] בן י"ז שנה היה רועה את אחיו", דעיקר הכתוב בא להודיע שהיה עם אחיו ולפיכך היה מביא את דבתם אל אביהם, אלא דפירושו על עסקי צאן היה מביא דבה, שהיו חשודין על אבר מן החי. ועל עסקי אחיו בני בלהה וזלפה שהיו קורין להם עבדים היה מביא דבה, ועל עסקי נשים הביא דבה, כי חשודין על כל העריות, ויש להזהר בהן שלא יהיו מתיחדים עמהם נשי אביו:

ועוד יש לומר ממלת "רעה" דכתיב בקרא דרשו כך, והנה מצאנו כי ג' דברים נקראים באדם 'רע' במקרא בפירוש; יצר רע של אדם, דכתיב (לעיל ח, כא) "כי יצר לב האדם רע מנעריו". ועוד מצאנו שנקרא העין 'רע', כדכתיב (דברים טו, ט) "ורעה עיניך באחיך". ועוד נקרא הלב 'לב רע' בכמה מקומות, אלו דברים נקראים בשם 'רע'. ומפני כי היה יוסף צדיק גמור, והרי הוא בייחוד משאר השבטים נקרא 'יוסף הצדיק', והצדיק הוא הטוב שנאמר (ר' ישעיה ג, י) "אמרו לצדיק כי טוב", ומפני כי טוב הוא - היה מרחיק עצמו מן דבר הנקרא 'רע', והאחים שאינם כל כך במדריגת צדקתו - היה חושד אותם בענין 'רע'. אבל לשון

(ג) וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים׃ (ד) וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־אֹתּוֹ אָהַב
אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם׃ (ה) וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֶּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ׃
(ו) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי׃

רש"י

(תהלים קה יז) לעבד נמכר יוסף. ועל העריות שספר עליהם, (להלן לט ז) ותשא אשת אדוניו וגו'[103,104] :

לז:ג בן זקונים - שנולד לו לעת זקנתו[105] . ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו. דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו :

לז:ד ולא יכלו דברו לשלום - מתוך גנותם למדנו שבחם, שלא דברו אחת בפה ואחת בלב :

רמב"ן

ואונקלוס תרגם והוא נער והוא מרבי עם בני בלהה. יאמר, כי מיום היותו נער הוא עמהם, הם גדלוהו כאב והם ישרתוהו. גם נכון הוא, ועל הדרך שפירשתי, כי הכתוב יספר כי מאלה יביא הדבה ולבני הגבירות בקנאתם :

לז:ג "בן זקונים" – יוסף המשרת את אביו בזקנתו

כי בן זקונים הוא לו - שנולד לו בעת זקנתו. ואונקלוס תרגם ארי בר חכים הוא ליה, שכל מה שלמד משם ועבר מסר לו. דבר

גור אריה

הרע - לא מצאנו שנקרא 'רע' בכתוב כמו אלו ג'. והנה היה חושדן על העריות בשביל כי יצר רע באדם לעריות יותר מכל. וקראום לבני השפחות 'עבדים', והוא מפני עין רע שהאדם נותן בחבירו במעלה שיש בו - ולקחה הימנו, ובני השפחות היו גם כן בני יעקב, והאחים לא רצו שיהיו חשובים כמותם - קראו להם 'עבדים', וזה מדריגת עין רעה שבהם, שלא היו רוצים שיהיה לאחר המעלה והמדרגה שיש להם, שאילו היה להם מדריגת עין טוב לא היה קוראים להם 'עבדים' ליקח מעלתם. והשלישי הוא 'לב רע' שהוא אכזר על הבריות - אמר (ו) כי הם חשודים על אבר מן החי, שזהו אכזריות על הבריות אף כי בבהמה לחתוך ממנו ולאכול ממנו, והוא ענין 'לב רע' באדם. ודע כי לפעמים אדם שונא את אחר מפני שאין דעתו נוחה הימנו, ואין נקרא שונא הבריות, אבל מי שהוא נוהג אכזריות עם הבהמה הוא בודאי משום לב רע ואכזריות שבו, ולכך נקט אבר מן החי - לאכול כך מן הבהמה אבר החי :

103 שלוש הדיבות – עין רע, יצר הרע ושנאת הבריות (על "אבר מן החי... ועל העריות") בודאי משום לב רע ואכזריות שבו, ולכך נקט אבר מן החי - לאכול כך מן הבהמה אבר החי :

ועל ג' דברים אלו אמרו רז"ל בפרק ב' דמסכת אבות (משנה יא) 'רבי יהושע אומר עין הרע יצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם'. ורצו בזה כי אלו ג' דברים נקראו 'רע', כי שנאת הבריות שהוא שונא את הבריות הוא בלב רע, כי השנאה הוא בלב, וראוי להוציא את האדם מן העולם, כי השם יתברך שברא את העולם בראו בטוב, דאצל כל אחד נאמר "כי טוב" (לעיל א, ד, ועוד), וכאשר נוטה אל הרע יוצא מן מציאות עולם. לכך עין רע, יצר רע, שנאת הבריות בלב רע, מוציאין את האדם מן העולם, שהמציאות הוא טוב, וההעדר הוא רע, לכך הנוטה אל הרע נוטה אל ההעדר שהוא רע. והצדיק כמו יוסף היה נוטה אל הטוב, לכך היה חושד את אחיו כאשר היה רואה דבר שלא היו מדקדקים עליו, ואצל הצדיק המדקדק חושבו לעון. ומכל מקום חטא יוסף, שלא היה לו להביא דבה אל אביו, שאין זה ממדת הצדיק לחשוד אותם, והרי הם לא חטאו כלל. ולא מנו עם אלו ג' לשון הרע, מפני שלשון הרע אינו דומה לאלו ג', כי יצר הרע דבק באדם, וכן עין הרע וכן לב רע, לאפוקי לשון הרע אין דבק דבר רע באדם רק שהוא פעל רע, וכל אלו הג' הם מזג רע באדם, ואף עין רעה יש בני אדם שיש להם מזג רע בעין, מזיקים ושורפים בעיניהם, ולא כן לשון הרע שאינו ממזג רע בלשון, רק המפעל הוא רע, לכך לא כלל עמהם לשון הרע. אי נמי כי אלו ג' נקראים "רע" בכתוב בפירוש :

ועוד תעמיק בזה תבין איך היה חושד יוסף את אחיו שקוראין לבני השפחות 'עבדים', וחשודים על העריות, ועל אבר מן החי, כי אלו הם רחוקים מן יוסף, וארמוז לך דבר זה ותעמיק ותמצא דברים אלו דברי חכמה מאוד ; רמזו חכמים בזה כי יוסף היה מקרב את אחיו, כמו שאמרו במדרש רבות (ב"ר פד, ה) כי בזכות יוסף נולדו כל השבטים, הרי הוא ראשון והוא מחזיק כולם, ולפיכך היה מקרב אף בני השפחות, והוא ראש המטה. והוא שרחוק הרבה מן העריות. וידעת מדריגת יוסף כי הוא עיקר התולדות של יעקב, והתולדות שהם מתייחסים ליעקב הם תולדות נבדלים מן העריות, שיעקב נקרא "קדוש", דכתיב (ר' ישעיה כט, כג) "והקדישו קדוש יעקב", וכל מקום שתמצא 'קדושה' הוא פרישה מן הערוה, כמו שפירש רש"י בפרשת קדושים (ויקרא יט, ב), ולפיכך היה חושד אותם על העריות מפני רחוקו של יוסף מן הערוה. והיינו דאמרו במסכת עבודה זרה (ג.) תבא אשת פוטיפר ותעיד על יוסף שלא נחשד על העריות, ויש לך להבין דבר זה מאד. וכן מה שאמרו שהיו חשודין על אבר מן החי הוא דבר נפלא, כי יוסף מפני שהוא עיקר התולדות - ושאר השבטים היו חלקים, ולפיכך נחשבים שאר השבטים כמו האברים, שהם חלקים גם כן. אמנם יוסף הוא ראש המטה, והוא כמו הגוף שנמשכים אחריו כל האברים, ולפיכך היה חושד את השבטים שהם נמשכים אחר האברים, שהם דוגמתם. ויש לעיין בזה היטב. ודבר זה עמוק מאד, והוא אמת ברור מאוד אם תבין דברי חכמה :

104 מדוע לא הצילוהו בני השפחות (על "באחיו בני לאה") **כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה וכו'.** דאין לומר כל רעה שהיה רואה בכל אחיו (קושית הרא"ם) - שהרי אדרבה הוא היה מקרב את בני בלהה וזלפה, ואיך היה מביא דבה עליהם. ועוד ש'היו מזלזלים בני השפחות' לא תוכל לומר כי אם באחיו בני לאה, והוא הדין שאר עבירות גם כן. והרמב"ן הקשה עליו אם כן למה לא יצילו אותו בני השפחות שעליהן לא הביא דבה רעה, ויש לתרץ כי אין עיקר השנאה בשביל הדבה, שהרי לא אמרו 'הנה בעל הדבה בא', אלא "בעל החלומות" (פסוק יט), ולפיכך נשתתפו כולם במכירתו, כי בחלומו היו כולם שוים (כ"ה בראב"ם). אבל מה שקשה לי - שהוצרך רש"י לפרש דקאי על בני לאה דוקא מפני שהוא היה מקרב בני בלהה וזלפה, ולא הוכרח לזה, כי בני לאה היו מרחקין את בני בלהה ואת בני זלפה, ובשביל שיוסף גם כן נער - לא היו האחים הגדולים מתחברים אל יוסף בעבור שהוא נער, לפיכך היה מתדבק הוא אל בני בלהה ובני זלפה שהם דוגמתו, והשתא אתי שפיר "והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה", כי לפי פירש"י היה יוסף מקרב את בני בלהה ואת בני זלפה, ולא שייך בזה שהוא היה עם בני בלהה ובני זלפה - רק בני בלהה ובני זלפה היו עם יוסף, והשתא היה הדבה על כולם, וכן נכון :

105 "בן זקונים" אף שאינו האחרון (על "שנולד לו לעת זקנתו") **(ג) שנולד לעת זקנתו וכו'.** והקשה הרמב"ן והלא יששכר וזבולן אינם גדולים ממנו רק בשנה או בשנתים, ויראה דאין זה קשיא, דכל ילד שנולד לו אחרון נקרא "זקונים" בעבור שהוא פוסק עמו מלהוליד, יהיה זקן או אינו זקן - נקרא ילד זה "בן זקונים", כי 'לעת זקנותו' דקאמר רש"י רוצה לומר שנולד שנראה זקן, וסבר יעקב שהוא פוסק מלהוליד. ואף על גב דבנימין נולד אחריו, בעבור שהיה

(ז) וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה אֲלֻמָּתִי וְגַם־נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם
וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי׃ (ח) וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל־
חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו׃ (ט) וַיַּחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ
וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי׃ (י) וַיְסַפֵּר אֶל־אָבִיו וְאֶל־אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם
הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה׃ (יא) וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת־
הַדָּבָר׃ (יב) וַיֵּלְכוּ אֶחָיו לִרְעוֹת אֶת־צֹאן אֲבִיהֶם בִּשְׁכֶם׃ (יג) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הֲלוֹא אַחֶיךָ רֹעִים בִּשְׁכֶם
לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֲלֵיהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ הִנֵּנִי׃ (יד) וַיֹּאמֶר לוֹ לֶךְ־נָא רְאֵה אֶת־שְׁלוֹם אַחֶיךָ וְאֶת־שְׁלוֹם הַצֹּאן וַהֲשִׁבֵנִי דָּבָר
וַיִּשְׁלָחֵהוּ מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן וַיָּבֹא שְׁכֶמָה׃

רש"י

דברו - לדבר עמו׃

לז:י ויספר אל אביו ואל אחיו - לאחר שספר[106] אותו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם׃

ויגער בו - לפי שהיה מטיל שנאה עליו׃

הבוא נבוא - והלא אמך כבר מתה. והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה, שגדלתו כאמו. ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים. ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלבב בניו שלא יקנאוהו, לכך אמר לו הבוא נבוא וגו', כשם שאי אפשר באמך כך השאר הוא בטל׃

לז:יא שמר את הדבר - היה ממתין ומצפה מתי יבא, וכן (ישעיה כו ב) שומר אמונים וכן (איוב יד טז) לא תשמור על חטאתי, לא תמתין׃

לז:יג הנני - לשון ענוה וזריזות, נזדרז למצות אביו, ואף על פי שהיה יודע באחיו ששונאין אותו׃

לז:יד מעמק חברון - והלא חברוה בהר, שנאמר (במדבר יג כב) ויעלו בנגב ויבא עד חברון, אלא מעצה עמוקה של [אותו] צדיק הקבור בחברון, לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים (לעיל טו יג) כי גר יהיה זרעך׃

ויבא שכמה - מקום מוכן לפורענות, שם קלקלו השבטים, שם ענו את דינה, שם נחלקה מלכות בית דוד, שנאמר (מ"א י"ב א) וילך רחבעם שכמה וגו'׃

רמב"ן

אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו, לשון רש"י. וכן אמר רבי אברהם כי בן זקונים שהולידו לזקוניו, והוא בן תשעים ואחת שנה, וגם אחיו בנימין קראו ילד זקונים קטן׃

ואיננו נכון בעיני, כי הכתוב אמר שאהב את יוסף מכל בניו בעבור שהוא בן זקונים, וגם כל בניו נולדו לו בזקוניו, והנה ישכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק כשנה או שנתים׃

והנראה בעיני כי מנהג הזקנים שיקחו אחד מבניהם הקטנים להיות עמו לשרתו, והוא נשען על ידו תמיד לא יפרד ממנו, והוא נקרא לו בן זקוניו בעבור שישרתו לזקוניו, והנה לקח יעקב את יוסף לדבר הזה והיה עמו תמיד, ועל כן לא ילך עם הצאן ברעותם במקום רחוק׃

ואונקלוס שאמר "בר חכים" ירצה לומר שהיה בן דעת וחכם בעיני אביו, וטעמו כטעם זקנים. ותרגם בילד זקונים, בר סבתין, כי לא אמר הכתוב בכאן "כי בן זקונים היה", אבל אמר "הוא לו", שהיה כן בעיניו. וזאת כוונתם באמרם (ב"ר פד ח) כל מה שלמד משם ועבר מסר לו, לומר שמסר לו חכמות וסתרי תורה ומצאו משכיל ובעל סוד בהם כאלו היה זקן ורב ימים׃

גור אריה

כמו ז' שנים בין לידת יוסף ובין לידת בנימין - כבר נקשרה האהבה ביוסף להיות ילד זקונים, וכך הוא נשאר אף אחר לידת בנימין, ואהב אותו מכל אחיו (כ"ה בראי"ם). אי נמי אף על גב דבנימין נולד אחריו היה קטן לגמרי, ולא היה בר דעת כמו האחרים, שלא היה לו רק כמו עשרה שנים והיה קטן, ויוסף כבר היה בר דעת, ובבנים שהם בני דעה וחכמה היה יוסף "בן זקונים" יותר מכולם. אבל אונקלוס מפני שהוקשה לו כי אם בשביל שנולד לו לעת זקנותו היה אוהב אותו - לא היו מקנאים בו, דכן הדרך הוא, שדרך לאהוב את הילד שנולד לעת זקנותו, ולפיכך על כרחך צריך לומר דהיה אוהב אותו לא כדרך שאוהבים את הילד זקונים - אלא אהבה ממש, ולפיכך הוכרח לפרש "בן זקונים" - 'בר חכים'. ומפני שגם על פירוש אונקלוס יש לדקדק מפני מה היה מוסר ליוסף כל מה שקבל משם ועבר, ולכך פירש 'דבר אחר שהיה זיו כו'׃

106 מדוע סיפר יוסף את החלום פעמיים (על "לאחר שספר לאחיו") **(י) לאחר שספר וכו'.** שהרי כבר נאמר "ויספר אותו לאחיו" (פסוק ט), אלא שני פעמים ספר לאחיו. ואם תאמר למה הוצרך לספר לאחיו אחר שכבר סיפר להם תחילה, ויש לומר שכל כוונת יוסף שיהיו האחים פותרים לו החלום דרך תימה כמו שעשו בראשונה "המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו וכו'" (פסוק ח), ובפעם הראשון היו חושבים כי אין ממש בחלום, והוא כדרך כל חלומות שקר, והיו פותרים אותו "המלוך תמלוך וגו'", וכאשר חלם שנית היו חושבים כי זה החלום אמת אחר שנראה ב' פעמים, לכך לא היו רוצים לפתור אותו, והיו שותקים ולא ענו לו דבר. לכך בחלום הראשון נאמר "וישנאו אותו" (ר' פסוק ח), ובפעם שני נאמר (פסוק יא) "ויקנאו בו אחיו", שהיו מקנאים

(טו) וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ וְהִנֵּה תֹּעֶה בַּשָּׂדֶה וַיִּשְׁאָלֵהוּ הָאִישׁ לֵאמֹר מַה־תְּבַקֵּשׁ׃ (טז) וַיֹּאמֶר אֶת־אַחַי אָנֹכִי מְבַקֵּשׁ הַגִּידָה־נָּא לִי אֵיפֹה הֵם רֹעִים׃ (יז) וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נָסְעוּ מִזֶּה כִּי שָׁמַעְתִּי אֹמְרִים נֵלְכָה דֹתָיְנָה וַיֵּלֶךְ יוֹסֵף אַחַר אֶחָיו וַיִּמְצָאֵם בְּדֹתָן׃ (יח) וַיִּרְאוּ אֹתוֹ מֵרָחֹק וּבְטֶרֶם יִקְרַב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ׃ (יט) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו הִנֵּה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלָּזֶה בָּא׃ (כ) וְעַתָּה| לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ וְנַשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הַבֹּרוֹת וְאָמַרְנוּ חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ וְנִרְאֶה מַה־יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו׃ (כא) וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם וַיֹּאמֶר לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ׃ (כב) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם| רְאוּבֵן אַל־תִּשְׁפְּכוּ־דָם הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל־הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר וְיָד אַל־תִּשְׁלְחוּ־בוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מִיָּדָם לַהֲשִׁיבוֹ אֶל־אָבִיו׃ (כג) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־בָּא יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת־יוֹסֵף אֶת־כֻּתָּנְתּוֹ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלָיו׃ (כד) וַיִּקָּחֻהוּ וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה וְהַבּוֹר רֵק אֵין בּוֹ מָיִם׃

רש"י

לז:טו וימצאהו איש - זה גבריאל[107] [שנאמר (דניאל ט כא) והאיש גבריאל]׃

לז:יז נסעו מזה - הסיעו עצמן מן האחוה׃

נלכה דתינה - לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם. ולפי פשוטו שם מקום הוא, ואין מקרא יוצא מדי פשוטו׃

לז:כ ונראה מה יהיו חלומותיו - אמר ר' יצחק מקרא זה אומר דרשני, רוח הקודש אומרת כן. הם אומרים נהרגהו, והכתוב מסיים ונראה מה יהיו חלומותיו, נראה דבר מי יקום או שלכם או שלי. ואי אפשר שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלומותיו מכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו׃

לז:כב למען הציל אותו - רוח הקודש מעידה על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו, שיבא הוא ויעלנו משם, אמר אני בכור וגדול שבכולן, לא יתלה הסרחון אלא בי׃

לז:כד והבור רק אין בו מים - ממשמע שנאמר והבור רק, איני יודע שאין בו מים, מה תלמוד לומר אין בו מים, מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו׃

רמב"ן (המשך)

לז:כב עצת ראובן – "אל תשפכו דם"

אל תשפכו דם - אמר להם, הנה הייתי סובל לכם כאשר חשבתם להמית אותו בנכליכם, כי גם אני שנאתיו ורציתי שיומת על ידי אחרים, אבל אתם אל תהיו שופכים דם בידיכם,

רמב"ן

לז:טו "וימצאהו איש" – הגזירה אמת והחריצות שקר

וימצאהו איש והנה תעה בשדה - יאמר כי הוא תועה מן הדרך ולא היה יודע אנה ילך, ונכנס בשדה כי במקום המרעה היה מבקש אותם. ויאריך הכתוב בזה, להגיד כי סיבות רבות באו אליו שהיה ראוי לחזור לו, אבל הכל סבל לכבוד אביו. ולהודיענו עוד, כי הגזרה אמת והחריצות שקר, כי זמן לו הקדוש ברוך הוא מורה דרך שלא מדעתו להביאו בידם. ולזה נתכוונו רבותינו (ב"ר פד יד) באמרם כי האישים האלה הם מלאכים, שלא על חנם היה כל הסיפור הזה, להודיענו כי עצת ה' היא תקום׃

לז:יז "נסעו מזה" – דברי המלאך בשני פנים

נסעו מזה - הסיעו עצמן מן האחוה. נלכה דותינה, לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם. ולפי פשוטו שם מקום הוא, ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, לשון ר' שלמה. ואין הכונה לרבותינו שיפרש לו האיש נסעו מזה מן האחוה והלכו לעורר עליך דינין ותרעומות, שאם כן היה נמנע ללכת ולא היה מסכן בעצמו. אבל הכונה להם כי האיש גבריאל אשר הגיד לו הגיד אמת, ואמר לשון משמש לשני פנים, ושניהם אמת, והוא לא הבין הנסתר בו, והלך אחר הנגלה ממנו, וילך אחר אחיו וימצאם בדותן כאשר אמר לו. ודרשו זה, מפני שהאיש הזה הוא מלאך ואם כן יודע הוא אנה הם, ולמה לא אמר הנם בדותן, ואמר כמסתפק ששמע מהם שילכו שם ואינו יודע אנה הם עתה, ולכן יעשו מדרש במאמרו׃

גור אריה

אותו על הגדולה ועל השררה שהחלום מורה. וכאשר ראה יוסף שלא רצו לפתור אותו אז ספר אותו לאביו בפני אחיו, והכוונה בזה שיהיה יעקב פותר אותו החלום ויכלול האחים עמו, שיאמר "הבא נבא" דרך גערה, וכן עשה יעקב שאמר "הבא נבא אני ואמך וגו'", והיה דעת יעקב לפתור החלום שיקויים בעד כולם, וכאילו היה יעקב שליח לדבר בעד כולם, כי אין הבנים מדברים בפני אביהם. ולכך בזה החלום הוסיף "ועל דבריו" מפני כי היו מקנאים בו מפני החלומות וגם על דבריו שהיה מתפאר עליהם למלוך, כמו שפירש הרמב"ן (פסוק ח). אבל לעיל לא היה השנאה רק מפני דבריו שהיה מתפאר עליהם למלוך, ולכך אמרו (פסוק ח) "המלוך תמלוך וגו'". ולפירוש רש"י קשה הפירוש "על דבריו" - 'על הדבה' (פסוק ח), למה לא נזכר בפעם ראשון רק "ויוסיפו עוד שנוא אותו", ויש לתרץ לדברי רש"י דפעם ראשון כתיב "ויוסיפו עוד שנוא אותו", ואם כן מדכתיב (פסוק ה) "עוד שנוא אותו" הרי נזכר בהדיא על הדבה, שכן משמע לשון "עוד שנוא", אבל כאן היה משמע "עוד שנוא אותו" יותר על חלום הראשון, ולא בשביל הדבה, לכך כתב "על דבריו" שרוצה לומר על הדבה שהוציא׃

107 יד ה' בהבאת יוסף אל אחיו (על "זה גבריאל") **(טו) זה גבריאל.** דעל כרחך מלאך היה, דאם לא כן למה צריך כל הסיפור שמצאו איש ושאל אותו "איפה הם רועים", ואמר לו בדותן הם והלך אליהם, מאי נפקא מיניה אם מתחלה הלך אליהם בלי טעות או על ידי טעות, ולמה הוצרך הכתוב לכל זה לומר "וימצאהו איש", אלא שהשם יתברך שלח מלאך להגיעו אל אחיו, ואם לא כן לא הלך אל אחיו אלא היה חוזר משכם לביתו כיון שלא מצא את אחיו,

(כה) וַיֵּשְׁבוּ֙ לֶאֱכָל־לֶ֔חֶם וַיִּשְׂא֤וּ עֵינֵיהֶם֙ וַיִּרְא֔וּ וְהִנֵּ֥ה אֹרְחַ֛ת יִשְׁמְעֵאלִ֖ים בָּאָ֣ה מִגִּלְעָ֑ד וּגְמַלֵּיהֶ֣ם נֹשְׂאִ֗ים נְכֹאת֙ וּצְרִ֣י וָלֹ֔ט הוֹלְכִ֖ים לְהוֹרִ֥יד מִצְרָֽיְמָה׃ (כו) וַיֹּ֤אמֶר יְהוּדָה֙ אֶל־אֶחָ֔יו מַה־בֶּ֥צַע כִּֽי־נַהֲרֹ֖ג אֶת־אָחִ֑ינוּ וְכִסִּ֖ינוּ אֶת־דָּמֽוֹ׃ (כז) לְכ֣וּ וְנִמְכְּרֶ֣נּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִ֔ים וְיָדֵ֖נוּ אַל־תְּהִי־בֹ֑ו כִּי־אָחִ֥ינוּ בְשָׂרֵ֖נוּ הֽוּא׃ וַיִּשְׁמְע֖וּ אֶחָֽיו׃ (כח) וַיַּעַבְר֣וּ אֲנָשִׁ֗ים מִדְיָנִים֙ סֹחֲרִ֔ים וַיִּמְשְׁכ֣וּ וַיַּעֲל֗וּ אֶת־יוֹסֵף֙ מִן־הַבֹּ֔ור וַיִּמְכְּר֥וּ אֶת־יוֹסֵ֖ף לַיִּשְׁמְעֵאלִ֑ים בְּעֶשְׂרִ֣ים כָּ֔סֶף וַיָּבִ֥יאוּ אֶת־יוֹסֵ֖ף מִצְרָֽיְמָה׃ (כט) וַיָּ֖שָׁב רְאוּבֵ֣ן אֶל־הַבֹּ֑ור וְהִנֵּ֥ה אֵין־יוֹסֵ֖ף בַּבֹּ֑ור וַיִּקְרַ֖ע אֶת־בְּגָדָֽיו׃ (ל) וַיָּ֣שָׁב אֶל־אֶחָ֔יו וַיֹּאמַ֖ר הַיֶּ֣לֶד אֵינֶ֑נּוּ וַאֲנִ֖י אָ֥נָה אָֽנִי־בָֽא׃ (לא) וַיִּקְח֣וּ אֶת־כְּתֹ֣נֶת יוֹסֵ֔ף וַיִּשְׁחֲט֥וּ שְׂעִיר־עִזִּ֖ים וַיִּטְבְּל֥וּ אֶת־הַכְּתֹנֶ֖ת בַּדָּֽם׃ (לב) וַיְשַׁלְּח֗וּ אֶת־כְּתֹ֣נֶת הַפַּסִּ֔ים וַיָּבִ֖יאוּ אֶל־אֲבִיהֶ֑ם וַיֹּאמְר֗וּ זֹ֚את מָצָ֣אנוּ הַכֶּר־נָ֔א הַכְּתֹ֥נֶת בִּנְךָ֖ הִ֥וא אִם־לֹֽא׃ (לג) וַיַּכִּירָ֖הּ וַיֹּ֑אמֶר כְּתֹ֤נֶת בְּנִי֙ חַיָּ֣ה רָעָ֔ה אָכְלָ֖תְהוּ טָרֹ֣ף טֹרַ֑ף יוֹסֵֽף׃

רש"י

לז:כה וגמליהם נושאים וגו' - למה פרסם הכתוב את משאם, להודיע מתן שכרן של צדיקים, שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע, ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע:

לז:כח ויעברו אנשים מדינים - זו היא שיירא אחרת[108], והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה:

וימשכו - בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים, והישמעאלים למדינים, והמדינים למצרים:

לז:כט וישב ראובן - ובמכירתו לא היה שם, שהגיע יומו ללכת ולשמש את אביו. דבר אחר עסוק היה בשקו ובתעניתו על שבלבל יצועי אביו:

לז:ל אנה אני בא - אנה אברח מצערו של אבא:

לז:לג חיה רעה אכלתהו - נצנצה בו רוח הקדש, סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר. ולמה לא גלה לו הקדוש ברוך הוא, לפי

רמב"ן

חלילה לכם. והכונה לראובן בכל זה היתה להצילו להשיבו אל אביו. והכתוב סיפר מה שאמר להם ראובן ושמעו אליו, אבל דברים אחרים אמר להם מתחילה שלא קבלו ממנו, כמו שאמר להם (להלן מב כב) הלא דברתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם, וכאשר ראה שלא שמעו לעזבו אמר להם, אם כן אל תשפכו דם בידיכם. ולא אמר "דמו", כי הראה עצמו שלא יאמר כן לאהבתו, רק שלא יהיו שופכים דם, לימד אותם שאין עונש הגורם כעונש השופך דם בידיו:

וטעם אל הבור הזה אשר במדבר - לאמר, הנה הבור הזה עמוק ולא יוכל לצאת הימנו והוא במדבר, ואם יצעק אין מושיע לו כי אין עובר עליו:

וסיפר הכתוב כי היה ריק ואין בו מים, שאם היה בו מים לא יטביעו אותו שכבר נמנעו משפוך דמו:

גור אריה

כי לא ידע איפה הם, ולכך שלח אליו המלאך, ומאחר שהיה מלאך - זה גבריאל שנקרא "איש", שנאמר (דניאל ט, כא) "והאיש גבריאל", כי נקרא גבריאל "איש" שהרי נקרא גבריאל מלשון גברא, וגבר הוא איש. ועוד, דלא הוי למכתב עוד "וישאלהו האיש" רק "וימצאהו איש וישאלהו", מאי עוד "וישאלהו האיש", אלא לומר לך מי שנקרא "האיש" במקום אחר, וזה גבריאל שנקרא "והאיש גבריאל". והרא"ם פירש דמפני שאמר לו יוסף "הגידה נא לי איפה הם רועים" (פסוק טז), ולא שאל אותו תחלה אם ידע איפה הם, אלא בודאי מלאך היה שדרכו לדעת:

108 **ישמעאלים ומדינים במכירת יוסף** (על "זו היא שיירה אחרת") **(כח) היא שיירה אחרת וכו'.** לא השיירה הראשונה שנאמר (פסוק כה) "והנה אורחת ישמעאלים באה מגלעד וגו'". ואם כן משמע דזו היא השיירה הראשונה, ואף על גב דכתיב למעלה "ישמעאלים" וכאן כתיב "מדיינים" - כתב הראב"ע שהמדינים נקראו גם כן ישמעאלים, כדכתיב (ר' שופטים ז, יב) "מדין ובני קדם נופלים בעמק", וכתיב שם (שם ח, כד) "כי ישמעאלים הם", מוכח שהמדינים נקראים ישמעאלים, דכבר הקשה הרמב"ן דזה לא יתכן, דלמה יקראו המדינים - "ישמעאלים", אלא שיירה אחרת הוא. וקשה אם כן איך יתורצו המקראות, שהרי כתיב (פסוק לו) "והמדנים מכרו אותו אל מצרים לפוטיפר סריס פרעה", וכתיב קרא אחריני (ר' להלן לט, א) "ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים אשר הורדוהו שמה" (קושית הרא"ם), ויש מפרשים כי כאשר הביאו את יוסף למצרים ולא רצה פוטיפר לקנותו בשביל שהיה ירא שמא גנבוהו, והמדנים הביאו את הישמעאלים להיות ערב בעד המקח - מפני שהם מכרו אותו למדנים, וזהו שנאמר "ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים", שלא רצה לקנותו עד שהיו ישמעאלים ערבים, ומהם קנה:

ודבר זה דבר נבואה ואין לו טעם, דלמה הוצרך הכתוב למכתב זה, לכך נראה דעת הראב"ע בזה שהמדינים יקראו ישמעאלים, וכמו שהביא ראיה לזה, ואי משום שקשה מאי טעמא שיקראו המדנים "ישמעאלים" - נראה שהישמעאלים רבים וסמוכים להם, שהרי אמר (לעיל טז, יב) "ועל פני כל אחיו ישכון", שיהיה זרעו גדול עד שעל פני כל אחיו ישכון (רש"י שם), ולפיכך היו "אחיו" שהם מדין ושאר אחיו - טפלים אצלו, ונקראו כולם בשמם. ועל כרחך כיון דכתיב בקרא "על פני כל אחיו ישכון" מתייחסים כולם ומתחברים אליו, והיו נקראים כלם בשם "ישמעאלים". ולפיכך כתיב בתחלה בקרא (פסוק כה) "והנה אורחת ישמעאלים באה מגלעד" - קרא אותם "ישמעאלים", שכאשר הכתוב מדבר שהשבטים ראו אותם קראם "ישמעאלים", כי הכירו אותם שהם ישמעאלים, כי מלבושי ישמעאל להם. ואחר כך כתיב (פסוקנו) "ויעברו אנשים מדינים", מפני שהאמת הוא שהיו מדינים, וחזר וכתב לך בקרא (אחרינא) "וימכרו את יוסף לישמעאלים", כי הם הכירו אותם שהם ישמעאלים. וכן בפרשה שאחריה כתיב (ר' להלן לט, א) "ויקניהו פוטיפר מיד הישמעאלים אשר

(לד) וַיִּקְרָ֤ע יַעֲקֹב֙ שִׂמְלֹתָ֔יו וַיָּ֥שֶׂם שַׂ֖ק בְּמָתְנָ֑יו וַיִּתְאַבֵּ֥ל עַל־בְּנ֖וֹ יָמִ֥ים רַבִּֽים׃

רש"י

שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה, ושתפו להקב"ה עמהם[109], אבל יצחק היה יודע שהוא חי, אמר היאך אגלה והקב"ה אינו רוצה לגלות לו׃

רש"י (המשך)

לז:לד ימים רבים - עשרים ושתים שנהג משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים, שנאמר (פסוק ב) יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה, ושבע שני השובע ושנתים הרעב כשבא יעקב למצרים הרי עשרים ושתים שנה,

גור אריה

הורידו שמה", מפני שפוטיפר גם כן הכיר אותם שהם ישמעאלים, וכתיב "ויקנהו פוטיפר וגו'", אבל "והמדנים מכרו אותו לפוטיפר" (פסוק לו), שאין הכתוב מדבר רק מן המוכר ולא מן הקונה - קורא אותם "מדנים" לפי שהם מדנים, ולא קרא אותם שהם "ישמעאלים" רק כשהכתוב מדבר במי שהיה נושא ונותן עמהם, אז קרא אותם "ישמעאלים" כי מלבושיהם היו כישמעאלים. לכך כתיב (פסוק כה) "וישאו עיניהם ויראו והנה אורחת ישמעאלים"׃

ועוד יש לומר, והוא יותר נראה, כי בודאי עיקר השיירה היו ישמעאלים, כי הגמלים היו נושאים נכאת וצרי ולוט, רק כי איזה אנשים מדינים היו עמהם, ולפיכך כתיב (ר' פסוקנו) "וימכרו אותו לישמעאלים", נקט עיקר השיירה, כי ההולך למכור הולך אל השיירא למכור, והשיירא הם ישמעאלים רובם "ואורחות ישמעאלים" נקראה, לכך כתב (פסוק כז) "לכו ונמכרנו לישמעאלים", אף על גב דהקונים היו מדינים סוחרים - נאמר "נמכרנו לישמעאלים" על השיירה שהיו ישמעאלים, כי דעתו של מוכר הוא על השיירה - יאמר 'מכרתי אותו לישמעאלים', וכן אחר כך כתיב (ר' להלן לט, א) "ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים", כי הקונה תולה קניותו מה שקונה מן כלל השיירה, שהם ישמעאלים, אף על גב דהמוכר לו בפרט היו מדינים - בטלים אצל כלל השיירה, שאין מדקדק הקונה רק על כלל השיירה, שהם ישמעאלים. ומה שכתב (פסוק לו) "והמדינים מכרו אותו" דודאי המוכרים שהיו מוכרים את יוסף היו מדינים, ולפיכך כתיב "והמדנים", ולעולם כאשר מדבר שהשבטים מכרו אותו נאמר "וימכרו אותו לישמעאלים", מפני כי דעתם היה למכר אותו לשיירה, וכן כשמדבר מן פוטיפר נאמר "ויקנהו מיד הישמעאלים" כי דעתו על השיירה, אבל כשהוא מדבר במי שמכר את יוסף יאמר "והמדינים מכרו", והוי שפיר׃

אבל רש"י פירש (כאן) שנמכר פעמים הרבה, וכן איתא בב"ר (פד, כב) 'כמה אוניות' - רוצה לומר כמה שטרי מכר נכתבו עליו - 'רבי יודן אמר ארבע וכו'', ואפשר לפרש דהכי סבירא ליה גם כן - דודאי עיקר השיירה היו ישמעאלים, ולכן כתיב (פסוקנו) "וימכרו את יוסף לישמעאלים", ומפני שלא היה דרך הישמעאלים להתעסק עם דבר חוץ מסחורתם, דהוא נכאת וצרי ולוט, ולא היה להם פנאי - חזרו הישמעאלים ומכרו אותו לסוחרים שדרכם לסחור, והסוחרים מכרוהו אל מדינים, שדרך הסוחרים לסחור - אם נפרש כי המדנים והסוחרים שתי מכירות היו כל אחד מפני עצמו. ולא זכר אותו רש"י כאן, מפני שלא נזכר בכתוב בפירוש. ולפיכך כתיב (ר' פסוק לו) "והמדנים מכרו אותו למצרים". ומכל מקום כתיב (ר' להלן לט, א) "ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים" כמו שאמרנו למעלה דהקונה הוא הולך אחר עיקר השיירה, שתולה את קניינו ואת מקחו בשיירה, והם היו ישמעאלים. ומה שפירש רש"י (פסוקנו) "ויעברו אנשים מדינים סוחרים" - 'זו שיירא אחרת', אינו רוצה לומר שיירה אחרת ממש, דאם כן איך יתכן "ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים", אלא רוצה לומר שיירה אחרת שהיו אצל הישמעאלים, ועמהם היו הולכים, ונקראים 'שיירה אחרת' שהיו זולת הישמעאלים שזכר למעלה. אלא דקשיא אם כן מנא לן לומר כלל שנמכר פעמים הרבה, שמא לא נמכר רק למדינים, ומפני שעיקר השיירא היו ישמעאלים קאמר "ויעברו אנשים מדינים סוחרים" שהמדינים קנו אותו כמו שנתבאר למעלה, ויש לומר דאם כן למה הוצרך הכתוב להזכיר כלל שהיו שם ישמעאלים, לא הוי ליה למימר רק 'וימכרו את יוסף לאנשים סוחרים', אלא ללמד שנמכר פעמים הרבה׃

ובב"ר (פד, כב) קאמר 'כמה אוניות נמכר, ר' יודן אמר ארבע; אחיו מכרו אותו לישמעאלים, וישמעאלים לסוחרים, וסוחרים למדינים [ומדינים מכרו אותו אל מצרים]. רב נחמן אמר חמשה; מדינים מכרוהו לדמוסיה של מדינה, ופוטיפר קנה אותו מדמוסיה של מדינה'. ולדעת רבי יודן ניחא, דיש לתרץ כמו שאמרנו למעלה "ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים" דכל עיקר השיירא - ישמעאלים היו. אבל לדעת רב נחמן דסבירא ליה חמשה מכירות היו, דסבר "והמדינים מכרו למצרים" כתיב (ר' פסוק לו), ולא כתיב 'והמדנים מכרו לפוטיפר', לכך דרש כי המדינים מכרו לדימוס של מדינה, והוא פקיד ממונה על צרכי המדינה, לא יתכן לפרש כך (להלן לט, א) "ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים אשר הורידו אותו שמה" שכבר יצא מיד הישמעאלים אל דימוס המדינה, ופוטיפר לקחו מדימוס, ונראה דהוא מפרש "ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים" רוצה לומר כי פוטיפר לקחו מיד דימוס של מדינה שקנאו מן הישמעאלים, ונקרא זה "מיד הישמעאלים" מפני שלא היה יוסף ביד אחר חוץ מישמעאלים אשר הורידו אותו שמה, רק שנכתבו עליו שטרי מכירות, לכך נאמר "ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים"׃

זהו דעת רז"ל בענין זה, והוא הנכון, כי דבריהם הם דברי חכמה מאוד, כי ידעו בענין המכירה למצרים - שהוא היציאה מן הרשות שהיה בו לרשות אחר לגמרי, והיה מצרים רשות אחר לארץ כנען, כי במצרים נשתעבדו, וארץ כנען היה לישראל אחוזת עולם (לעיל יז, ח), ואין דבר היוצא מרשות לרשות אחר לגמרי - אלא על ידי רבוי וחלוף רשויות. ולפיכך פרשו הכתוב על אמיתתו כי היו הרשויות ארבע. ויש לך להבין כי לא היה נמכר יוסף אלא על ידי אחיו - שהם קרובים אליו, ואחר כך לישמעאל, שהיו בני אברהם, יותר רחוקים. ולא נמכר לבני עשו לטעם מופלא, כי היה מכירתו תמיד התקרבות אל מצרים, ודרך ישמעאל הורד יוסף מצרים. ויש לך להבין את הדבר כי נפלא מאד במכירתו של יוסף, כי מכירתו של יוסף היתה על ידי בני יעקב שהם אחיו, ומן אחיו בא לישמעאלים שהם בני אברהם, וישמעאל קרוב למצרים מפני אמו הגר המצרית (לעיל טז, א). ואף מדינים הם בני קטורה (לעיל כה, א, ב) שהיא הגר (רש"י שם), רק שישמעאל יותר קרוב אל בני אברהם כי נולד על ידי שנתנה שרה את הגר לאברהם (לעיל טז - ב, ג), לכך כתיב (לעיל כה, ט) "ויקברו אותו יצחק וישמעאל" ולא כתיב בניו האחרים. והסוחרים אף על גב שהם גם כן מדינים, מפני שאין דעתם רק לסחור ולא לשם עבדות, אין זה יציאה מרשות שהיה בן חורין והבאה אל העבדות - כמו שהיה אחר כך, שקנו אותו המדינים, ואין דעתם לסחור בו. ומי שסובר שנמכר לדמוסיה של מדינה, כי המדינים היו קרובים אל עם מצרים, ולא נקראו קרובים אל היחיד, כי דבר זה אין שייך לומר, לפיכך המדינים מכרו אותו לדמוסיא של מדינה - הממונה על כל המדינה, והוא כאילו נמכר לכל המדינה, ואחר כך לפוטיפר. ואשר גזר מעולם על הירידה למצרים (לעיל טו, יג) - סיבב סיבות ראויות כי מן בני יעקב אחיו לישמעאלים, ובתוכם מדנים סוחרים, ומהם למצרים, והיה יוצא יציאה אחר יציאה, תמיד היה מתקרב למצרים, כי זהו גזירת השם יתברך׃

109 למה לא גילה ה' ליעקב (על "ושתפו להקב"ה עמהם") **ושתפו להקב"ה עמהם.** ואם תאמר וכי בשביל שהיו משתפים להקב"ה עמהם לא יגלה הקדוש ברוך הוא, ומה היה מועיל שתוף שלהם, ויש לומר דחשבו שמא הסכמת הקדוש ברוך הוא עמנו הוא כדי שלא יהיה יעקב מקלל את בניו, והשתא אם יהיה

(לה) וַיַּקְמוּ֨ כָל־בָּנָ֜יו וְכָל־בְּנֹתָ֗יו לְנַחֲמוֹ֙ וַיְמָאֵ֣ן לְהִתְנַחֵ֔ם וַיֹּ֕אמֶר כִּֽי־אֵרֵ֥ד אֶל־בְּנִ֖י אָבֵ֣ל שְׁאֹלָ֑ה וַיִּבְךְּ֥ אֹת֖וֹ אָבִֽיו׃ (לו) וְהַמְּדָנִ֗ים מָכְרוּ֙ אֹת֔וֹ אֶל־מִצְרַ֖יִם לְפוֹטִיפַ֣ר סְרִ֣יס פַּרְעֹ֔ה שַׂ֖ר הַטַּבָּחִֽים׃ {פ} **פרק לח (א)** וַיְהִ֣י בָּעֵ֣ת הַהִ֔וא וַיֵּ֥רֶד יְהוּדָ֖ה מֵאֵ֣ת אֶחָ֑יו וַיֵּ֗ט עַד־אִ֛ישׁ עֲדֻלָּמִ֖י וּשְׁמ֥וֹ חִירָֽה׃

רש"י

כנגד עשרים ושתים שנה שלא קיים יעקב כבוד אב ואם. עשרים שנה שהיה בבית לבן, ושתי שנים בדרך בשובו מבית לבן, שנה וחצי בסכות וששה חדשים בבית אל וזהו שאמר ללבן לעיל (לא מא) זה לי עשרים שנה בביתך, לי הן, עלי הן, וסופי ללקות כנגדן׃

לז:לה וכל בנתיו - רבי יהודה אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבטה ונשאום. רבי נחמיה אומר כנעניות היו, אלא מהו וכל בנותיו, כלותיו, שאין אדם נמנע מלקרוא לחתנו בנו ולכלתו בתו׃

וימאן להתנחם - אין אדם יכול לקבל תנחומין על החי וסבור שמת, שעל המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב ולא על החי׃

אבל שאולה - כפשוטו לשון קבר הוא, באבלי אקבר, ולא אתנחם כל ימי. ומדרשו גיהנם, סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גיהנם׃

לח:א ויהי בעת ההוא - למה נסמכה פרשה זו לכאן, והפסיק בפרשתו של יוסף, ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם, אמרו אתה אמרת למכרו, אלו אמרת להשיבו היינו שומעים לך׃

גור אריה

הקדוש ברוך הוא מסכים עמנו שעה אחת בחרם יהיה החרם והשבועה חל - לא יכול יעקב לבטל הגזירה בתפילתו שיתפלל לה' שיהא מודיע לו היכן הוא בנו, אבל אם לא היו משתתפים הקדוש ברוך הוא עמהם היה יעקב מבטל בתפילתו, והקב"ה עושה רצונו, ואפילו אם דעת השם יתברך שלא לגלות - על ידי תפילתו יהיה גורם שיגלה לו השם יתברך, אבל עכשיו שהשם יתברך יהיה עמהם בהסכמתם יהיה החרם חל שעה אחת, ושוב לא יכול לבטל. ואין להקשות מנא ליה לרש"י לומר שהשם יתברך לא רצה לגלות מפני החרם, דשמא לא רצה לגלות מפני הטעם דשמא יהיה מקלל את בניו, ובשביל כך לא רצה לגלות, ויש לומר שאם לא היה רוצה לגלות כלל - אם כן לא היה נותן בפיו דברים של גלוי, שהרי 'נצנצה בו רוח הקודש וכו", אלא אם לא היה החרם היה השם יתברך מגלה לו, אבל מפני הנידוי שעשו לא היה הקדוש ברוך הוא מגלה. וכן פירש מהרי"ק בשורש ל"ז, אלא שהוא כתב הטעם שלא רצה השם יתברך לגלות מפני עונש יעקב כדי שיהיה כ"ב שנים בעונש, כמו שכתב רש"י אחר כך (פסוק לד), כשם שהוא לא קיים מצות כבוד אב ואם כ"ב שנה, ובשביל טעם זה הסכים השם יתברך עמהם בתחלה כשעשו הנידוי. ובשביל זה יתורץ שכתב רש"י אחריו (פסוק לד) "ימים רבים" - 'כ"ב שנה', ומאי קשה לו דמפרש דהוא כ"ב שנה, אלא דבא לומר דהשם יתברך הסכים עמהם מטעם זה שהיה עונש של יעקב אבינו׃

ודברינו נראו מדבריו, שאם מטעם זה אם כן קשיא מה עלה על דעת השבטים, בודאי הם לא ידעו עונש יעקב, ומאי סלקא דעתין שיהיה הקדוש ברוך הוא מסכים עמהם, בשלמא לענין קללה - זה דבר דמסתבר שלא יהיה מקלל את בניו, ובודאי השם יתברך מסכים עמהם. ועוד - דהרי אף אם היה מגלה לו שהוא חי אפשר להתקיים עונש יעקב, שהרי אף אם הוא חי ולא ידע באיזה מקום הוא - היה מצטער, אבל לפירוש דלעיל ניחא, שאם ידע שהוא חי היה יודע מעצמו שהשבטים מכרו אותו, דהא לא אכלה אותו חיה רעה׃

וכל הדברים הם רק משא ומתן, אמנם מדברי המדרש (תנחומא וישב, ב) נראה שאין הפירוש כן, שלא שתפו הקדוש ברוך הוא עמהם רק בשביל שראובן לא היה עמהם ולא היו רק ט', ואין החרם מתקיים בט' רק בי', לפיכך שתפו להקב"ה עמהם. ולא קשיא שמא הקדוש ברוך הוא אינו מסכים עמהם, כי היו משתתפים להקב"ה עמהם שהם לא יגלו הדבר, ולא היה השתוף כלל שהשם יתברך לא יגלה, אלא היה השתוף לענין זה שיהיו עשרה בכח החרם שלא יגלו הם את הדבר. ודע לך כי הוא יתעלה משותף לכל הבריות ויש לכל הבריות חלק בהקב"ה, ובאותו דביקות שיש להקב"ה עמהם - שתפו אותו, ולפיכך היו יכולים לשתף את הקדוש ברוך הוא לומר שעם הקדוש ברוך הוא אנו מחרימין במה שהוא יתברך עמנו, ולא היה כוונתם רק על דבר זה שיהיה החרם בעשרה, כי הוא מקומו של עולם, והוא כולל את הכל, ושתפו את הקדוש ברוך הוא עמהם. וזהו שאמרו בפרקי דר' אליעזר (פל"ח) 'ראובן לא היה שם, ואין החרם מתקיים רק בעשרה, מה עשו שתפו המקום עמהם, ואף הקדוש ברוך הוא דכתיב ביה "מגיד דבריו ליעקב" (תהלים קמז, יט) ולא גילה הדבר מפני החרם'. הנה דקדקו מאוד - התחיל 'במקום' וסיים 'אף הקדוש ברוך הוא לא גלה הדבר', ולא אמר כי 'שתפו להקב"ה עמהם' רק 'כי שתפו המקום', והוא סוד הזה, כי הוא יתעלה כולל הכל, ולפיכך נקרא בשם 'מקום' מפני שהוא כולל הכל כמו המקום שהוא כולל מה שבתוכו, שבכך היו יכולים שפיר לשתף הקדוש ברוך הוא שהוא עם הכל, והוא יהיה עמהם בחרם הזה שיהיו 'י' בחרם שלהם, כי כאשר הם ט' - הקדוש ברוך הוא מצטרף עמהם, וכמו שפירש

(ב) וַיַּרְא־שָׁם יְהוּדָה בַּת־אִישׁ כְּנַעֲנִי וּשְׁמוֹ שׁוּעַ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ (ג) וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ עֵר׃ (ד) וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אוֹנָן׃ (ה) וַתֹּסֶף עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁלָה וְהָיָה בְכְזִיב בְּלִדְתָּהּ אֹתוֹ׃ (ו) וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֵר בְּכוֹרוֹ וּשְׁמָהּ תָּמָר׃ (ז) וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְקֹוָק וַיְמִתֵהוּ יְקֹוָק׃ (ח) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְאוֹנָן בֹּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיךָ וְיַבֵּם אֹתָהּ וְהָקֵם זֶרַע לְאָחִיךָ׃ (ט) וַיֵּדַע אוֹנָן כִּי לֹא לוֹ יִהְיֶה הַזֶּרַע וְהָיָה אִם־בָּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיו וְשִׁחֵת אַרְצָה לְבִלְתִּי נְתָן־זֶרַע לְאָחִיו׃ (י) וַיֵּרַע בְּעֵינֵי יְקֹוָק אֲשֶׁר עָשָׂה וַיָּמֶת גַּם־אֹתוֹ׃ (יא) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְתָמָר כַּלָּתוֹ שְׁבִי אַלְמָנָה בֵּית־אָבִיךְ עַד־יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי כִּי אָמַר פֶּן־יָמוּת גַּם־הוּא כְּאֶחָיו וַתֵּלֶךְ תָּמָר וַתֵּשֶׁב בֵּית אָבִיהָ׃ (יב) וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וַתָּמָת בַּת־שׁוּעַ אֵשֶׁת־יְהוּדָה וַיִּנָּחֶם יְהוּדָה וַיַּעַל עַל־גֹּזְזֵי צֹאנוֹ הוּא וְחִירָה רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי תִּמְנָתָה׃ (יג) וַיֻּגַּד לְתָמָר לֵאמֹר הִנֵּה חָמִיךְ עֹלֶה תִמְנָתָה לָגֹז צֹאנוֹ׃

רש"י

לח:ב כנעני - תגרא:[110]

לח:ז רע בעיני ה' - כרעתו של אונן משחית זרעו, שנאמר באונן (פסוק י) וימת גם אותו, כמיתתו של ער מיתתו של אונן, ולמה היה ער משחית זרעו, כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה:

לח:יא כי אמר וגו' - כלומר דוחה היה אותה בקש, שלא היה בדעתו להשיאה לו:

רמב"ן (המשך)

לח:ח סוד מצוות היבום

ויבם אותה והקם זרע לאחיך - הבן יקרא על שם המת, לשון רש"י. ואין זה אמת, כי במצות התורה נאמר גם כן (דברים כה ו) יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל, ואין היבם מצווה לקרא לבנו כשם אחיו המת, ואמר בבועז וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו ותקראנה אותו עובד לא מחלון (רות ד י):

ועוד, שאמר וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע, ומה הרעה אשר תבא עליו עד כי השחית זרעו מפניה אם יקרא שם בנו כשם אחיו המת, ורוב בני האדם מתאוים לעשות כן. ולא אמר הכתוב

רמב"ן

לח:ג קריאת שמות ער ואונן

ויקרא את שמו ער - יהודה קרא לבנו ער, מלשון עוררה את גבורתך (תהלים פ ג), ואשתו קראה שם השני אונן, ולא סיפר הכתוב למה. ויתכן שתקש בלדתה, כי דרך נשים לקרא שם בניהם על זה, כאם יעבץ (דהי"א ד ט) שקראה שמו יעבץ לאמר כי ילדתי בעצב, וגם כן עשתה עטרה אם אונם (שם ב כו), והוא מלשון ויהי העם כמתאוננים (במדבר יא א), מה יתאונן אדם חי (איכה ג לט), כמו בן אוני דרחל (לעיל לה יח). ויהודה לא הקפיד לשנות שמו כיעקב אביו. ובבראשית רבה (פה ד) אמרו ער שהוער מן העולם. ולא שהיתה זו כוונת יהודה, אבל דרשו כי השמות יורו על העתיד:

לח:ז מיתת ער בחטאו ולא בעונש יהודה

ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' - לא הזכיר הכתוב פשעו כאשר עשה באחיו, אבל אמר כי בחטאו מת, להודיע שלא היה זה בענש יהודה על מכירת יוסף, כי ההצלה עמדה על המכירה, ולא היה בבית האבות שכול זולתי זה שהיה רע בעיני השם, כי זרע צדיקים יבורך ועל כן היה יעקב מתאבל על בנו ימים רבים וימאן להתנחם, שהיה הדבר בעיניו עונש גדול לו מלבד אהבתו אותו:

גור אריה

רש"י בפרשת וירא. והקב"ה לא גילה הדבר הוא מפני החרם שעשו שבטים שהיה שומע להם, לא שהיו יכולים להחרים עליו חס ושלום, אלא כי הוא יתברך מפני שאינו מקיל בחרם השבטים, וחשוב הוא בעיניו - שמע לגזירתם, והנה קבל גזירתם, ולא גילה הדבר:

ואם תאמר מנא לן לומר שלא גילה הקדוש ברוך הוא מפני החרם שעשו הם, שמא בשביל שתתקיים גזירת בין הבתרים כדכתיב (פסוק יד) "וישלחהו מעמק חברון", ואין זה קשיא, (חדא) דבסוף כ"ב שנה כאשר רצה הקדוש ברוך הוא שירד יעקב למצרים (להלן מו, ב) - היה ראוי שיגיד לו הקדוש ברוך הוא. וכך מוכח שם בפרקי דר' אליעזר דמפני חשיבות החרם שלהם לא גילה, דקאמר שם 'הגידו לראובן ושמע החרם ושתק, ואף הקדוש ברוך הוא דכתיב ביה "מגיד דבריו ליעקב" לא הגיד מפני החרם', עד כאן. דמאי רבותא דקאמר 'ואף הקדוש ברוך הוא' דהוי יותר חדוש מראובן, אדרבא ראובן לא היה עם החרם והקב"ה שתפו עם החרם, אלא דכבר אמרנו דלא היה השיתוף רק שיהיה החרם בעשרה, ולא היה כוונתן שלא יגלה הקדוש ברוך הוא ובשביל זה שתפו. ולפי זה לא היה לרש"י למתלי הטעם שלא גילה מפני השתוף, רק מפני החרם, שכיון שהחרימו השבטים שלא (גלה) [לגלות] דבר זה - לא היה הקדוש ברוך הוא מקיל בחרם, והוא באמת טעם רבותינו ז"ל שלא היה זה מפני השתוף כלל. ואולי דעת רש"י ז"ל כך הוא - שאם לא היה שתוף הקדוש ברוך הוא עמהם - לא היו אפילו מבקשים מן הקדוש ברוך הוא שלא יגלה את הדבר, ולא שייך בזה "ותגזר אומר ויקם לך" - דהא לא היה דעתם על הקדוש ברוך הוא, אבל עכשיו ששתפו למקום עמהם בחרם שיהיו עשרה לחזק החרם - לכך החזיק הקדוש ברוך הוא החרם, ולא היה מגלה דבר. ודבר זה נכון ואמת, כאשר תעמיק בו מאד תמצא שכן הוא:

110 אשת יהודה לא הייתה כנענית (על "כנעני – תגרא") **(ב) כנעני תגרא.** ולא כמשמעו, דאם כן למה הוצרך למכתב "בת איש כנעני", מסתמא כיון שבארץ כנען היה - כנען הוא, שכל הארץ כנעניים היו. ובמסכת פסחים (נ.) איתא 'אפשר בא אברהם והזהיר את בנו שלא ישא כנענית (לעיל כד, ג), בא יצחק והזהיר

(יד) וַתָּסַר בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ מֵעָלֶיהָ וַתְּכַס בַּצָּעִיף וַתִּתְעַלָּף וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם אֲשֶׁר עַל־דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה כִּי רָאֲתָה כִּי־גָדַל שֵׁלָה וְהֽוּא לֹא־נִתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה׃ (טו) וַיִּרְאֶהָ יְהוּדָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ׃ (טז) וַיֵּט אֵלֶיהָ אֶל־הַדֶּרֶךְ וַיֹּאמֶר הֲבָה־נָּא אָבוֹא אֵלַיִךְ כִּי לֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ הִוא וַתֹּאמֶר מַה־תִּתֶּן־לִי כִּי תָבוֹא אֵלָי׃ (יז) וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֲשַׁלַּח גְּדִי־עִזִּים מִן־הַצֹּאן וַתֹּאמֶר אִם־תִּתֵּן עֵרָבוֹן עַד שָׁלְחֵךְ׃ (יח) וַיֹּאמֶר מָה הָעֵרָבוֹן אֲשֶׁר אֶתֶּן־לָךְ וַתֹּאמֶר חֹתָמְךָ וּפְתִילֶךָ וּמַטְּךָ אֲשֶׁר בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לָהּ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַתַּהַר לוֹ׃ (יט) וַתָּקָם וַתֵּלֶךְ וַתָּסַר צְעִיפָהּ מֵעָלֶיהָ וַתִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ׃ (כ) וַיִּשְׁלַח יְהוּדָה אֶת־גְּדִי הָעִזִּים בְּיַד רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי לָקַחַת הָעֵרָבוֹן מִיַּד הָאִשָּׁה וְלֹא מְצָאָהּ׃ (כא) וַיִּשְׁאַל אֶת־אַנְשֵׁי מְקֹמָהּ לֵאמֹר אַיֵּה הַקְּדֵשָׁה הִוא בָּעֵינַיִם עַל־הַדָּרֶךְ וַיֹּאמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃ (כב) וַיָּשָׁב אֶל־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר לֹא מְצָאתִיהָ וְגַם אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם אָמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃ (כג) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה תִּקַּח־לָהּ פֶּן נִהְיֶה לָבוּז הִנֵּה שָׁלַחְתִּי הַגְּדִי הַזֶּה וְאַתָּה לֹא מְצָאתָהּ׃

רש"י

לח:יד כי ראתה כי גדל שלה וגו' - לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה, שהיתה מתאוה להעמיד ממנו בנים׃

לח:טו ויחשבה לזונה - לפי שיושבת בפרשת דרכים[111] ׃

כי כסתה פניה - ולא יכול לראותה ולהכירה. ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה, לפיכך לא חשדה׃

לח:כג הנה שלחתי הגדי הזה - לפי שרימה יהודה את אביו בגדי עזים, שהטביל כתנת יוסף בדמו, רמוהו גם אותו בגדי עזים׃

רמב"ן (המשך)

שידחה מפניו איסור אשת אחי האב והבן וזולתם, כי באח הורגל הדבר ותועלת קרובה ולא בהם, כמו שהזכרתי׃

רמב"ן

"ויאמר אונן" אבל אמר וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע, כי ידיעה ברורה היתה לו בזה שלא יהיה לו הזרע׃

אבל הענין סוד גדול מסודות התורה בתולדת האדם, ונכר הוא לעיני רואים אשר נתן להם השם עינים לראות ואזנים לשמוע. והיו החכמים הקדמונים קודם התורה יודעים כי יש תועלת גדולה ביבום האח, והוא הראוי להיות קודם בו ואחריו הקרוב במשפחה, כי כל שארו הקרוב אליו ממשפחתו אשר הוא יורש נחלה יגיע ממנו תועלת׃

והיו נוהגים לישא אשת המת האח או האב או הקרוב מן המשפחה. ולא ידענו אם היה המנהג קדמון לפני יהודה. ובבראשית רבה (פה ה) אמרו כי יהודה התחיל במצות יבום תחלה, כי כאשר קבל הסוד מאבותיו נזדרז להקים אותו. וכאשר באתה התורה ואסרה אשת קצת הקרובים, רצה הקדוש ברוך הוא להתיר איסור אשת האח מפני היבום, ולא רצה

גור אריה

את בנו שלא ישא כנענית (לעיל כח, א), והוא ישא כנענית, אלא תגרא׳. אמנם לפירש״י דלקמן בפרשת ויחי (נ, יג) שאמר אל ישא אותי אחד מבני בניכם, שהם מבנות כנען, (אותה) [הרי] שנשאו כנעניות, ואם כן נוכל לומר כאן דכתיב ״כנעני״ כמשמעו, וצריך לומר הכא דמדקדק שהיא ׳בת תגרא׳ לא בשביל דאיך עברו על צוואת אביהם, אלא שקשה אמאי הוצרך לומר ״בת איש כנעני״ כי סתמא כולם כנעניים הם. והא דקאמר ׳אפשר שהיה עובר על מה שציוה אברהם וכו׳, וכן יצחק׳, היינו אליבא דמאן דאמר תאומות נולדות עם השבטים, דאיכא פלוגתא דר׳ יהודה ור׳ נחמיה; רבי יהודה סבירא ליה אחיות תאומות נולדו עם השבטים, ור׳ נחמיה אומר כנעניות היו, ופירוש רש״י לקמן (נ, יג) - אליבא דר׳ נחמיה. ואם תאמר ור׳ נחמיה דסבירא ליה דכנעניות היו תקשה ליה ׳אפשר בא אברהם והזהיר וכו׳׳, ויש לומר דוקא כאשר עדיין לא נולדו י״ב שבטי ישראל שהם בני ישראל - אם היו נושאים כנעניות לא היו בטלים בתוך כלל ישראל, אבל כאשר היו כל י״ב שבטים - ונחשבו לאומה - כדכתיב למעלה (לד, טז) אצל שכם בן חמור ״והיינו לעם אחד״, וקודם לכן - היו שני אומות, אם כן שם אומה עליהם מיד שנולדו השבטים, וכאשר נחשבו לאומה אין איסור בזה, לפי שכל המתחבר לאומה הרי הוא כאומה ובטילה אצלם לגמרי, ונחשב בכלל ישראל. והכי אמרינן דכנעניות אינה אסורה אלא אם כן לא חזרו בתשובה, אבל חזרו בתשובה לא, וכדכתיב (ר׳ דברים כ, יח) ״למען לא ילמדו אתכם לעשות ככל התועבות״, הא אם עשו תשובה מקבלים, וכדאיתא במסכת סוטה (לה ע״ב). אבל ר׳ (נחמיה) [יהודה] סבירא ליה כי שם ׳אומה׳ נופלת גם כן על הנקיבות, ולפיכך אין לומר שהשבטים הם כמו אומה והגר שבא בהם בטל בהם, כי עדיין אינם אומה בלא נקיבות׃

ואם תאמר לרבי (נחמיה) [יהודה] למה נולדו עם השבטים נקיבות תאומות - ישאו גם כן ממשפחות אברהם, ואין זה קשיא, כי לדעת ר׳ (נחמיה) [יהודה] כיון שעכשיו יהיו נעשים אומה בפני עצמם על ידי נשותיהם, אין סברא שיהיה להם חבור עם אומה אחרת - רק אל עצמם, כי עתה ראוים להבדלה שהרי היו אומה בפני עצמם, ואין ראוי שיהיה חבור להם אל אומה בעולם. ובלאו הכי נמי לא קשיא מידי, דסבירא ליה לר׳ (נחמיה) [יהודה] כיון שיעקב יצאו ממנו השבטים כלם, ולא כמו אברהם שיצא ממנו יצחק לבד, ויצחק יצא ממנו יעקב ועשו, ומן יעקב יצא הכל בלי חסרון הכל שלם לגמרי - אף הנקיבות יצאו ממנו עד שלא היה חסרון במה שבא ממנו, אבל לר׳ (יהודה) [נחמיה] עיקר הם הזכרים, והם נקראים שבטים, ולכך די היה בשבטים עצמם׃

111 מעשה יהודה ותמר (על ״לפי שיושבת בפרשת דרכים״) **(טו) לפי שישבה בפרשת דרכים.** ואם תאמר ויהודה היאך הותר לו זנות, דהא קדשה היתה, ונאמר (דברים כג, יח) ״לא תהיה קדשה מבנות ישראל״, ויש מפרשים דקידשה בעירבון שנתן לה (פסוק יח). ואין ממש בזה, שלא נתנם אותם אלא לעירבון,

(כד) וַיְהִי֩ כְּמִשְׁלֹ֨שׁ חֳדָשִׁ֜ים וַיֻּגַּ֣ד ׀ לִֽיהוּדָ֗ה לֵאמֹר֮ זָנְתָ֣ה תָּמָר֒ כַּלָּתֶ֔ךָ וְגַם֙ הִנֵּ֣ה הָרָ֔ה לִזְנוּנִ֑ים וַיֹּ֣אמֶר יְהוּדָ֗ה הוֹצִיאוּהָ֙ וְתִשָּׂרֵֽף׃ (כה) הִ֣וא מוּצֵ֔את וְהִ֣יא שָׁלְחָ֔ה אֶל־חְמִיהָ֖ לֵאמֹ֑ר לְאִישׁ֙ אֲשֶׁר־אֵ֣לֶּה לּ֔וֹ אָנֹכִ֖י הָרָ֑ה וַתֹּ֣אמֶר הַכֶּר־נָ֗א לְמִ֤י הַחֹתָמֶת֙ וְהַפְּתִילִ֔ים וְהַמַּטֶּ֖ה הָאֵֽלֶּה׃ (כו) וַיַּכֵּ֥ר יְהוּדָ֖ה וַיֹּ֑אמֶר צָדְקָ֥ה מִמֶּ֖נִּי כִּי־עַל־כֵּ֣ן לֹא־נְתַתִּ֔יהָ לְשֵׁלָ֖ה בְּנִ֑י וְלֹא־יָסַ֥ף עוֹד֙ לָדַ֣עַת אֹתָ֔הּ׃ (כז) וַיְהִ֖י בְּעֵ֣ת לִדְתָּ֑הּ וְהִנֵּ֥ה תְאוֹמִ֖ים בְּבִטְנָֽהּ׃ (כח) וַיְהִ֖י בְּלִדְתָּ֑הּ וַיִּתֵּ֤ן יָד֙ וַתִּקַּ֣ח הַמְיַלֶּ֔דֶת וַתִּקְשֹׁ֥ר עַל־יָדֹ֖ו שָׁנִ֣י לֵאמֹ֑ר זֶ֥ה יָצָ֖א רִאשֹׁנָֽה׃ (כט) וַיְהִ֗י ׀ כְּמֵשִׁ֤יב יָדוֹ֙ וְהִנֵּ֣ה יָצָ֔א אָחִ֖יו וַתֹּ֣אמֶר מַה־פָּרַ֥צְתָּ עָלֶ֖יךָ פָּ֑רֶץ וַיִּקְרָ֥א שְׁמֹ֖ו פָּֽרֶץ׃ (ל) וְאַחַ֥ר יָצָ֖א אָחִ֑יו אֲשֶׁ֥ר עַל־יָדֹ֖ו הַשָּׁנִ֣י וַיִּקְרָ֔א שְׁמֹ֖ו זָֽרַח׃ {ס} **פרק לט (א)** וְיוֹסֵף֙ הוּרַ֣ד מִצְרָ֔יְמָה וַיִּקְנֵ֥הוּ פֹוטִיפַ֛ר סְרִ֥יס פַּרְעֹ֖ה שַׂ֣ר הַטַּבָּחִ֑ים אִ֣ישׁ מִצְרִ֗י מִיַּד֙ הַיִּשְׁמְעֵאלִ֔ים אֲשֶׁ֥ר הוֹרְד֖וּהוּ שָֽׁמָּה׃

רש"י

לח:כד ותשרף - אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה, שהוא כהן, לפיכך דנוה בשרפה:

לח:כה והיא שלחה אל חמיה - לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת, אלא לאיש אשר אלה לו, אמרה אם יודה מעצמו, יודה, ואם לאו ישרפוני, ואל אלבין פניו. מכאן אמרו נוח לו לאדסכ שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים:

הכר נא - אין נא אלא לשון בקשה, הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות:

לח:כו ממני - היא מעוברת. ורבותינו ז"ל דרשו שיצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים, לפי שהיתה צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים, ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל:

לח:כז והנה תאומים - מלא, ולהלן (כה כד) תומים, חסר, לפי שהאחד רשע, אבל אלו שניהם צדיקים:

לט:א ויוסף הורד - חוזר לענין ראשון, אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף לומר לך שבשבילו

רמב"ן

והנה נחשב לאכזריות גדולה באח כאשר לא יחפוץ ליבם, וקוראים אותו בית חלוץ הנעל (דברים כה י) כי עתה חלץ מהם, וראוי הוא שתעשה המצוה זאת בחליצת הנעל. וחכמי ישראל הקדמונים מדעתם הענין הנכבד הזה, הנהיגו לפנים בישראל לעשות המעשה הזה בכל יורשי הנחלה, באותם שלא יהיה בהם איסור השאר, וקראו אותו גאולה, וזהו ענין בועז וטעם נעמי והשכנות. והמשכיל יבין:

לח:כד דין תמר – יהודה כמושל בארץ

ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף - אמר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר משום רבי מאיר, תמר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה (ב"ר פה י). זה כתב רש"י, ולא פירשו:

ואני לא ידעתי הדין הזה, שבת כהן אינה חייבת שריפה אלא בזנות עם זיקת הבעל, ארוסה או נשואה, כמו שמפורש בגמרא בסנהדרין (נא ב), אבל בת כהן שומרת יבם שזינתה אינה במיתה כלל, ובין בת ישראל ובין בת כהן אינה אלא בלאו גרידא. ואם תאמר שהיה היבום נוהג בבני נח, והיא להם בכלל אשת איש,

גור אריה

וקיימא לן (קידושין ח.) התקדשי לי במנה אף על גב דהניח משכון עליה אינה מקודשת, מנה אין כאן משכון אין כאן. ועוד הרי לא רצה יהודה ליתן לה כלום עד שאמרה היא "מה תתן לי" (פסוק טז), ואותו העירבון בקשה היא משום שיהיה ראיה לה שממנו מעוברת, ולכך רצתה בג' דברים אלו. ויש באדם היכירא בג' דברים; האחד - בצורה עצמית שלו, הב' - במלבושים שלו, שבהם ניכר ונבדל משאר בני אדם, הג' - במה שהוא אומנתו - בו נבדל מאנשים אחרים. היכר ראשון הוא צורתו. הב' הוא דומה לצורה, כי האדם יתואר במלבושין, ונותנין לו צורה גם כן. הג' הוא אומנתו, שאין זה תאר וצורה לו לגמרי, אבל הוא היכר לו. ולכך אמרה "חותמך" (פסוק יח) שהוא חותם שלו (רש"י שם), והחותם הוא כמו צורתו, כי הוא עדות על צורתו, כמו הכתיבה שהוא חותם של ראובן בן שמעון שהוא מעיד על עצמו, וכך החותם מעיד על היכר עצמו. "ופתילך" (שם) הוא כסותו (רש"י שם) שהוא ניכר בו. הג' הוא שבט מושלים המורה על הממשלה שהיה ליהודה, שבו נבדל מזולתו. ועוד יש לומר כי לכך אמרה שיתן לה ג' דברים אלו - כי הבנים לכל אדם הם לג' דברים; האחד - שלא ימחה שמו מישראל, וכדכתיב אצל מי שאין לו בנים (דברים כה, ו) "ולא ימחה שמו מישראל". השני - שראוי מצד עצמו אף על גב שיש לו בנים שיוציא ענפים, והבנים כמו ענפים, וכל שמרבה בהם יותר שלימות. הג' - הוא שישמש הבן לאב, ומזה הצד ראוי שיהיה לו בנים. ולפיכך אומר "חותמך" נגד שהבן הוא חותם של אב, שהרי האב חותם אותו, [ו] על ידי זה מקיים שמו בישראל. "ופתילך" הוא ענף ציצית - שהם ענפים מן הבגד, כך הבנים הם ענפים לאדם. ולכך אמרו 'בעון ציצית בנים מתים' בפרק במה מדליקין (שבת לב ע"ב). וידוע כי הבנים דומים לציצית - כמו שהציצית יוצאים מן מלבוש האדם - כך תולדות הבנים יוצאים מגוף האדם, שהוא מלבוש הנשמה, ולפיכך הבנים נקראים "פתילך". "ומטך" שהרי הבן מטה לאב להישען עליו. והראתה לו שכוונתה אינה לשם זנות - רק להעמיד בנים היתה חפיצה. וידוע כי תועלת הבנים הם לג' דברים; האחד שאם אין לו בנים כלל שמו מחוי - והבנים מקיימין שמו בישראל. והשני - כי הבנים הם לאדם כמו ענפים, וכל עוד שיש ענפים הרבה לו - אף על גב שיש לו בן שלא ימחה שמו מישראל - מכל מקום טוב כאשר יש לו יותר בנים. הג' - שהוא צרכו וסעדו בעולם - כמו המקל שהוא סעד לזקנים. ואפשר כי רמזה לו כי בשביל ג' דברים ראוי שישאנה; מצד המתים - שלא ימחה שמם, וזהו רמזה בחותם, שהחותם יש בו צורה, ובשביל מחוי החותם של בניו שמתו - ישאנה, כדכתיב (דברים כה, ו) "ולא ימחה שמו", ומחוי שייך בצורה. ובשביל יהודה עצמו גם כן - שהבנים הם ענפים יוצאים מן גוף האדם שהוא מלבוש הנפש, וראוי לו שיולד עוד ענפים, ולא קיים יהודה עדיין פריה ורביה, ואסור לו לבטל מפריה ורביה, ודבר זה ברור. ובשביל כך אמרו חכמים (שבת לב ע"ב) 'בשביל עון ציצית בנים קטנים מתים', כי הבנים הם ענפים יוצאים מן גוף האדם. ובשביל תמר - דאיהי בעי חוטרא לידה, דאמרינן בפרק הבא על יבמתו (יבמות סה ע"ב) דאם אמרה בעינא חוטרא

(ב) וַיְהִי יְקֹוָק אֶת־יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי׃ (ג) וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי יְקֹוָק אִתּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְקֹוָק מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ׃ (ד) וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיְשָׁרֶת אֹתוֹ וַיַּפְקִדֵהוּ עַל־בֵּיתוֹ וְכָל־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדוֹ׃ (ה) וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ וַיְבָרֶךְ יְקֹוָק אֶת־בֵּית הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף וַיְהִי בִּרְכַּת יְקֹוָק בְּכָל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה׃ (ו) וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיַד־יוֹסֵף וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה כִּי אִם־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר־הוּא אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה־תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה׃ (ז) וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּשָּׂא אֵשֶׁת־אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־יוֹסֵף וַתֹּאמֶר שִׁכְבָה עִמִּי׃ (ח) וַיְמָאֵן| וַיֹּאמֶר אֶל־אֵשֶׁת אֲדֹנָיו הֵן אֲדֹנִי לֹא־יָדַע אִתִּי מַה־בַּבַּיִת וְכֹל אֲשֶׁר־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדִי׃ (ט) אֵינֶנּוּ גָדוֹל בַּבַּיִת הַזֶּה מִמֶּנִּי וְלֹא־חָשַׂךְ מִמֶּנִּי מְאוּמָה כִּי אִם־אוֹתָךְ בַּאֲשֶׁר אַתְּ־אִשְׁתּוֹ וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים׃ (י) וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ אֶל־יוֹסֵף יוֹם| וְיוֹם וְלֹא־שָׁמַע אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ לִהְיוֹת עִמָּהּ׃ (יא) וַיְהִי כְּהַיּוֹם הַזֶּה וַיָּבֹא הַבַּיְתָה לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְאֵין אִישׁ מֵאַנְשֵׁי הַבַּיִת שָׁם בַּבָּיִת׃ (יב) וַתִּתְפְּשֵׂהוּ בְּבִגְדּוֹ לֵאמֹר שִׁכְבָה עִמִּי וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃ (יג) וַיְהִי כִּרְאוֹתָהּ כִּי־עָזַב בִּגְדּוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס הַחוּצָה׃

רש"י

הורידוהו מגדולתו. ועוד, כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר, לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים, שראתה באצטרולוגין שלה שעתידה להעמיד בנים ממנו ואינה יודעת אם ממנה אם מבתה׃

לט:ג כי ה' אתו - שם שמים שגור בפיו׃

לט:ח ויהי יוסף יפה תואר - כיון שראה עצמות מושל, התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו, אמר הקדוש ברוך הוא אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך, אני מגרה בך אתא הדוב, מיד ותשא אשת אדוניו וגו' - כל מקום שנאמר אחר סמוך׃

לט:י לשכב אצלה - אפילו בלא תשמיש׃

להיות עמה - לעולם הבא׃

לט:יא ויהי כהיום הזה - כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד, יום צחוק, יום איד שלהם שהלכו כולם לבית עבודה זרה, אמרה

רמב"ן

ואזהרה שלהם זו היא מיתתם (שם נח ב), והלא הם אומרים (ב"ר פה ה) שיהודה התחיל במצות יבום תחלה, וכן בגמרא סנהדרין (נז ב) מוכיח שאין יבמה בבני נח חייבת כלל׃

ונראה לי שהיה יהודה קצין שוטר ומושל בארץ, והכלה אשר תזנה עליו איננה נדונת כמשפט שאר האנשים, אך כמבזה את המלכות, ועל כן כתוב ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף, כי באו לפניו לעשות בה ככל אשר יצוה, והוא חייב אותה מיתה למעלת המלכות, ושפט אותה כמחללת את אביה לכבוד כהונתו, לא שיהיה דין הדיוטות כן׃

ועל דרך הפשט יתכן שהיה משפטם כנהוג היום במקצת ארצות ספרד שהאשה אשר תזנה תחת אישה מוסרין אותה לבעלה והוא דן אותה למיתה או לחיים כרצונו, והנה היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כאשת איש בנימוסיהם׃

גור אריה

לידה ומרא לקבורה שומעין לה. מכל מקום קשיא איך הותר ליהודה הא קדשה היא, ויראה דיהודה אמר לה "הבה נא אבא אליך" (פסוק טז) ופירוש "הבה" לשון הזמנה (רש"י לעיל יא, ג) שתתני דעתך לכך, ולמה הוצרך לומר "הבה נא", אלא מפני שאמר לה שלא תעשה המעשה דרך זנות - רק תהא מיוחדת לו, ואין כאן זנות אלא אם עושה לשם זנות, וכאן כיון שאמר לה "הבה נא" שתתייחד לו - אין כאן זנות. ומה שאמר "תקח לה פן נהיה לבוז" (פסוק כג) והרי יחדה לו, דאין זה קשיא, דמכל מקום אין הכל יודעין שיחדה לו, והוי זנות, ועוד יתבאר לקמן. ואם תאמר תמר שהיתה צדקת איך הפקירה עצמה ליהודה, והרי כלתו היא, וחייבת שריפה עליו, ולמה הכשילה את יהודה, ויראה שאין איסור 'כלתו' לבני נח לאחר מיתה, ומותרת לו משום איסור כלתו, והרי לא היתה זונה, ולפיכך לא עשתה איסור. אבל קשיא לי אדרבא למה רצה יהודה לדון אותה בשריפה (פסוק כד), אי משום שהיא בת כהן (רש"י שם) אין זה אלא בנערה המאורסה או בנשואה שזנתה תדון בשריפה (רש"י ויקרא כא, ט), אבל זאת היא פנויה, דאין יבמה שייך בבני נח, אף על גב דיהודה התחיל במצות יבום - זהו למצוה, אבל שתהיה נדון על זה - לא אמרינן, ואם כן למה דנוה בשריפה, ויש לומר כמו שבני יעקב הרגו את שכם ואת חמור בשביל הזנות, שאמרו "כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה" (לעיל לד, ז) מפני שהאומות גדרו עצמן מן העריות משעה שבא המבול, הנה מפני זה דנוה במיתה משום הזנות, ודנוה בשריפה מפני שבת כהן היתה, וכמו שתמצא בת כהן שתדון בשריפה (ויקרא כא, ט), לכך תדון היא גם כן בשריפה מפני שהיתה בתו של שם (רש"י פסוק כד), והכל כך גזרו בית דין של שם דהאשה המזנה תדון במיתה, ואם היא בת כהן תהא בשריפה - כך גזרו, וכן מוכח בפרק אין מעמידין. ותימה על הרמב"ן דקאמר שהיה אותה מיתה מפני כבוד המלכות, ובהדיא איתא בפרק אין מעמידין (ע"ז לו ע"ב) דחייב אותה מיתה מפני שגזירת בית דין של שם שגזרו עליה, דקאמר 'זנות בית דין של שם גזרו שנאמר הוציאוה ותשרף', פירוש אחר המבול גזרו על הזנות, ולפיכך אמר יהודה "הוציאוה ותשרף". אך בפרק ד' מיתות (סנהדרין סוף נז ע"ב) איכא תנא דסבירא ליה דכל שהוא חיוב מיתה לישראל - בן נח מוזהר עליו, וכלתו גם כן במיתה, ולפי זה היתה תמר מוזהרת׃

ובמסכת סוטה (י.) בפרק (נוטל) [המקנא] אמר ר' שמואל בר נחמני מאי "ותשב בפתח עינים" (פסוק יד), שנתנה עינים לדבריה, 'גיורת אני פנויה אני יתומה אני טהורה אני', ופירש רש"י 'יתומה אני' - שהייתי קטנה במיתת אבי והשיאוני אמי ואחי, ואין נשואי ער ואונן לאסור עליו משום כלתו, ומשמע דאסורה

(יד) וַתִּקְרָ֨א לְאַנְשֵׁ֤י בֵיתָהּ֙ וַתֹּ֣אמֶר לָהֶ֔ם לֵאמֹ֕ר רְא֕וּ הֵבִ֥יא לָ֛נוּ אִ֥ישׁ עִבְרִ֖י לְצַחֵ֑ק בָּ֤א אֵלַי֙ לִשְׁכַּ֣ב עִמִּ֔י וָאֶקְרָ֖א בְּקֹ֥ול גָּדֹֽול׃ (טו) וַיְהִ֗י כְּשָׁמְעֹו֙ כִּֽי־הֲרִימֹ֣תִי קֹולִ֔י וָאֶקְרָ֖א וַיַּעֲזֹ֣ב בִּגְדֹ֑ו אֶצְלִ֗י וַיָּ֙נָס֙ וַיֵּצֵ֣א הַחוּצָ֔ה׃ (טז) וַתַּנַּ֥ח בִּגְדֹ֛ו אֶצְלָ֖הּ עַד־בֹּ֥וא אֲדֹנָ֖יו אֶל־בֵּיתֹֽו׃ (יז) וַתְּדַבֵּ֤ר אֵלָיו֙ כַּדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה לֵאמֹ֕ר בָּ֣א אֵלַ֔י הָעֶ֖בֶד הָעִבְרִ֑י אֲשֶׁר־הֵבֵ֥אתָ לָּ֖נוּ לְצַחֵ֥ק בִּֽי׃ (יח) וַיְהִ֕י כַּהֲרִימִ֥י קֹולִ֖י וָאֶקְרָ֑א וַיַּעֲזֹ֥ב בִּגְדֹ֛ו אֶצְלִ֖י וַיָּ֥נָס הַחוּצָֽה׃ (יט) וַיְהִ֞י כִּשְׁמֹ֤עַ אֲדֹנָיו֙ אֶת־דִּבְרֵ֣י אִשְׁתֹּ֔ו אֲשֶׁ֥ר דִּבְּרָ֛ה אֵלָ֖יו לֵאמֹ֑ר כַּדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה עָשָׂ֥ה לִ֖י עַבְדֶּ֑ךָ וַיִּֽחַר־אַפֹּֽו׃ (כ) וַיִּקַּ֤ח אֲדֹנֵי֙ יֹוסֵ֔ף אֹתֹ֖ו וַיִּתְּנֵ֑הוּ אֶל־בֵּ֣ית הַסֹּ֗הַר מְקֹ֛ום אֲשֶׁר־אסורי אֲסִירֵ֥י הַמֶּ֖לֶךְ אֲסוּרִ֣ים וַיְהִי־שָׁ֖ם בְּבֵ֥ית הַסֹּֽהַר׃ (כא) וַיְהִ֥י יְקֹוָ֖ק אֶת־יֹוסֵ֑ף וַיֵּ֤ט אֵלָיו֙ חֶ֔סֶד וַיִּתֵּ֥ן חִנֹּ֖ו בְּעֵינֵ֥י שַׂר־בֵּית־הַסֹּֽהַר׃ (כב) וַיִּתֵּ֞ן שַׂ֣ר בֵּית־הַסֹּהַ֗ר בְּיַד־יֹוסֵף֙ אֵ֚ת כָּל־הָאֲסִירִ֔ם אֲשֶׁ֖ר בְּבֵ֣ית הַסֹּהַ֑ר וְאֵת֙ כָּל־אֲשֶׁ֣ר עֹשִׂ֔ים שָׁ֖ם הֹ֥וא הָיָ֖ה עֹשֶֽׂה׃ (כג) אֵין| שַׂ֣ר בֵּית־הַסֹּהַ֗ר רֹאֶ֛ה אֶת־כָּל־מְאוּמָ֥ה בְּיָדֹ֖ו בַּאֲשֶׁ֣ר יְקֹוָ֣ק אִתֹּ֑ו וַאֲשֶׁר־הֹ֥וא עֹשֶׂ֖ה יְקֹוָ֥ק מַצְלִֽיחַ׃ {ס} **פרק מ** (א) וַיְהִ֗י אַחַר֙ הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה חָטְא֞וּ מַשְׁקֵ֤ה מֶֽלֶךְ־מִצְרַ֙יִם֙ וְהָאֹפֶ֔ה לַאֲדֹנֵיהֶ֖ם לְמֶ֥לֶךְ מִצְרָֽיִם׃ (ב) וַיִּקְצֹ֥ף פַּרְעֹ֖ה עַל֙ שְׁנֵ֣י סָרִיסָ֔יו עַל֙ שַׂ֣ר הַמַּשְׁקִ֔ים וְעַל֙ שַׂ֣ר הָאֹפִ֔ים׃ (ג) וַיִּתֵּ֥ן אֹתָ֛ם בְּמִשְׁמַ֥ר בֵּית֙ שַׂ֣ר הַטַּבָּחִ֔ים אֶל־בֵּ֖ית הַסֹּ֣הַר מְקֹ֑ום אֲשֶׁ֥ר יוֹסֵ֖ף אָסִ֥ור שָֽׁם׃ (ד) וַיִּפְקֹד֙ שַׂ֣ר הַטַּבָּחִ֔ים אֶת־יוֹסֵ֖ף אִתָּ֑ם וַיְשָׁ֣רֶת אֹתָ֔ם וַיִּהְי֥וּ יָמִ֖ים בְּמִשְׁמָֽר׃ (ה) וַיַּחַלְמוּ֙ חֲלֹ֔ום שְׁנֵיהֶ֖ם אִ֣ישׁ חֲלֹמֹ֑ו בְּלַ֤יְלָה אֶחָד֙ אִ֣ישׁ כְּפִתְרֹ֣ון חֲלֹמֹ֔ו הַמַּשְׁקֶ֥ה וְהָאֹפֶ֖ה אֲשֶׁ֣ר לְמֶ֣לֶךְ מִצְרַ֑יִם אֲשֶׁ֖ר אֲסוּרִ֥ים בְּבֵ֖ית הַסֹּֽהַר׃ (ו) וַיָּבֹ֤א אֲלֵיהֶם֙ יוֹסֵ֣ף בַּבֹּ֔קֶר וַיַּ֖רְא אֹתָ֑ם וְהִנָּ֖ם זֹעֲפִֽים׃ (ז) וַיִּשְׁאַל֙ אֶת־סְרִיסֵ֣י פַרְעֹ֔ה אֲשֶׁ֥ר אִתֹּ֖ו בְּמִשְׁמַ֣ר בֵּית אֲדֹנָ֑יו לֵאמֹ֗ר מַדֻּ֛ועַ פְּנֵיכֶ֥ם רָעִ֖ים הַיֹּֽום׃ (ח) וַיֹּאמְר֣וּ אֵלָ֔יו חֲלֹ֥ום חָלַ֖מְנוּ וּפֹתֵ֣ר אֵ֑ין אֹתָ֗ו וַיֹּ֤אמֶר אֲלֵהֶם֙ יוֹסֵ֔ף הֲלֹ֥וא לֵאלֹהִ֖ים פִּתְרֹנִ֑ים סַפְּרוּ־נָ֖א לִֽי׃ (ט) וַיְסַפֵּ֤ר שַׂר־הַמַּשְׁקִים֙ אֶת־חֲלֹמֹ֔ו לְיֹוסֵ֖ף וַיֹּ֣אמֶר לֹ֑ו בַּחֲלֹומִ֣י וְהִנֵּה־גֶ֔פֶן לְפָנָֽי׃ (י) וּבַגֶּ֖פֶן שְׁלֹשָׁ֣ה שָׂרִיגִ֑ם וְהִ֗וא כְּפָרְחָ֙תָ֙ עָלְתָ֣ה נִצָּ֔הּ הִבְשִׁ֥ילוּ אַשְׁכְּלֹתֶ֖יהָ עֲנָבִֽים׃ (יא) וְכֹוס֙ פַּרְעֹ֣ה בְּיָדִ֔י וָאֶקַּ֞ח אֶת־הָעֲנָבִ֗ים וָאֶשְׁחַ֤ט אֹתָם֙ אֶל־כֹּ֣וס פַּרְעֹ֔ה וָאֶתֵּ֥ן אֶת־הַכֹּ֖וס עַל־כַּף פַּרְעֹֽה׃ (יב) וַיֹּ֥אמֶר לֹ֖ו יוֹסֵ֑ף זֶ֥ה פִּתְרֹנֹ֖ו שְׁלֹ֣שֶׁת הַשָּׂרִגִ֔ים שְׁלֹ֥שֶׁת יָמִ֖ים הֵֽם׃

רש״י

אין לי יום הגון להזקק ליוסף כהיום הזה. אמרה להם חולה אני ואיני יכולה לילך:

לעשות מלאכתו - רב ושמואל, חד אמר מלאכתו ממש, וחד אמר לעשות צרכיו עמה, אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו׳, כדאיתא במסכת סוטה (דף לו ב):

לט:יד עברי - מעבר הנהר, מבני עבר:

מ:א אחר הדברים האלה - לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כולם לדבר בו ולגנותו, הביא להם הקדוש ברוך הוא

רש״י (המשך)

סורחנם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו, ועוד שתבוא הרווחה לצדיק על ידיהם:

חטאו - זה נמצא זבוב בפיילי פוטירין שלו, וזה נמצא צרורי בגלוסקין שלו:

מ:ה ויחלמו חלום שניהם - ויחלמו שניהם חלום, זה פשוטו, ומדרשו כל אחד חלם חלום שניהם, שחלם את חלומו ופתרון חבירו, וזו שנאמר (פסוק טז) וירא שר האופים כי טוב פתר:

גור אריה

משום כלתו, ובשביל שהיתה יתומה קטנה ומיאנה לא היתה אסורה משום כלתו, ולכך הפקירה עצמה ליהודה. אך קשיא דאם קטנה היתה - למה הוצרכו ער ואונן לשמש שלא כדרכה כדאיתא בפרק ד׳ אחים (יבמות לד ע״ב), ולב״ר (פה, ה) דש מבפנים וזורה מבחוץ, והלא קטנה היא ולא מתעברת כלל (יבמות יב ע״ב), ואין שייך לומר שתכחיש יפיה, ויש לומר דודאי גדולה היתה, אך כשנשאת היתה יתומה, וסבירא ליה דעת קדושין ראשונים בועל, וכדסבירא ליה לשמואל בפרק מצות חליצה, ואין כאן קדושין כלל. אף על גב דשמואל מודה דמדרבנן אסורה למאן כשבעל, דהא אמרינן (נדה נב.) עד מתי הבת ממאנת עד שתביא סימנים, מכל מקום דבר זה לא שייך גבי בן נח, לכך הותרה לו. ולפי זה הא דאמר יהודה ״בא אל אשת אחיך ובייבם אותה״ (פסוק ח) לאו ייבום גמור הוא, דהא לאו אשתו של ער היתה, אלא כיון דלא מיאנה יש כאן מצות ייבום כל זמן שלא מיאנה. אף על גב דכשנשאה אונן היתה גדולה - כיון שלא היה רוצה ער לשמש עמה כדרכה, אם כן גדולה היתה בשעה שנשאה אונן, סוף סוף על דעת ייבום נשאה, ולא על דעת קדושין, וכיון דלא היה לער קדושין בה - לא היה לאונן בה אישות מן התורה. אלא דקשיא לי הלשון דקאמר ״יתומה אני״, דהוי לה למימר ״יתומה הייתי״, ועוד קשיא לי וכי שוטים היו ער ואונן דלא היו בועלים לשם קדושין בפירוש גמור כדי שלא תמאן בהן, כל אדם חכם בודאי בועל בפירוש לקדושין. ואם לא דפרש״י (שם בסוטה) דקדושי

(יג) בְּעוֹד| שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשֶׁךָ וַהֲשִׁיבְךָ עַל־כַּנֶּךָ וְנָתַתָּ כוֹס־פַּרְעֹה בְּיָדוֹ כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר
הָיִיתָ מַשְׁקֵהוּ׃ (יד) כִּי אִם־זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ כַּאֲשֶׁר יִיטַב לָךְ וְעָשִׂיתָ־נָּא עִמָּדִי חָסֶד וְהִזְכַּרְתַּנִי אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵאתַנִי מִן־
הַבַּיִת הַזֶּה׃ (טו) כִּי־גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים וְגַם־פֹּה לֹא־עָשִׂיתִי מְאוּמָה כִּי־שָׂמוּ אֹתִי בַּבּוֹר׃ (טז) וַיַּרְא שַׂר־
הָאֹפִים כִּי טוֹב פָּתָר וַיֹּאמֶר אֶל־יוֹסֵף אַף־אֲנִי בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי עַל־רֹאשִׁי׃ (יז) וּבַסַּל הָעֶלְיוֹן מִכֹּל
מַאֲכַל פַּרְעֹה מַעֲשֵׂה אֹפֶה וְהָעוֹף אֹכֵל אֹתָם מִן־הַסַּל מֵעַל רֹאשִׁי׃ (יח) וַיַּעַן יוֹסֵף וַיֹּאמֶר זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַסַּלִּים
שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם׃ (יט) בְּעוֹד| שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ וְתָלָה אוֹתְךָ עַל־עֵץ וְאָכַל הָעוֹף אֶת־
בְּשָׂרְךָ מֵעָלֶיךָ׃ (כ) וַיְהִי| בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת־פַּרְעֹה וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו וַיִּשָּׂא אֶת־רֹאשׁ| שַׂר
הַמַּשְׁקִים וְאֶת־רֹאשׁ שַׂר הָאֹפִים בְּתוֹךְ עֲבָדָיו׃ (כא) וַיָּשֶׁב אֶת־שַׂר הַמַּשְׁקִים עַל־מַשְׁקֵהוּ וַיִּתֵּן הַכּוֹס עַל־כַּף פַּרְעֹה׃
(כב) וְאֶת שַׂר הָאֹפִים תָּלָה כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם יוֹסֵף׃ (כג) וְלֹא־זָכַר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־יוֹסֵף וַיִּשְׁכָּחֵהוּ׃ {פ}

רש"י

איש כפתרון חלומו - כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבא עליהם׃

מ:כג ולא זכר שר המשקים - בו ביום׃

וישכחהו - לאחר מכן. מפני שתלה בו יוסף בטחונו לזכרו, הוזקק להיות אסור עוד שתי שנים, שנאמר (תהלים מ ה) אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים, ולא בטח על מצרים הקרוים (ישעיה ל ז) רהב׃

גור אריה

ער ואונן לאו קדושין היתה - הייתי אומר דודאי קדושין הם, והא דאמרה 'יתומה אני' לא בשביל היתר כלתו, שאם לא כן היתה אסורה משום כלתו, אלא 'יתומה אני' וברשות עצמי אני להנשא לכל מי שארצה, לאפוקי אם לא היתה יתומה לא היתה ברשות עצמה להנשא רק ברשות אביה, דשמא אביה קדשה במקום אחר. אף על גב דכבר נשאת ויצאת מרשות אביה - אמרה 'יתומה אני' כלומר שנעשה בה מעשה יתומה בחיי אביה, דכיון דיצאה מרשות אביה הרי היא 'יתומה' נקראת כדאמרינן בכמה דוכתי, ובהדיא קאמר התם (סוטה י.) 'שמא קבל אביך בך קדושין - יתומה אני', ולא קאמר 'שמא קדושין היו', אלא רוצה לומר 'שמא קבל אביך קדושין' במקום אחר - 'יתומה אני', פירוש שנעשה בי מעשה יתומה בחיי אבי, שכבר נשאת ויצאת מרשות אביה. וכן יש להוכיח בהדיא מדברי התוספות כדלקמן. והשתא הדרא קושין לדוכתיה שהיתה אסורה ליהודה משום כלתו, ויראה שלא היתה אסורה ליהודה משום כלתו למאן דאמר כלתו אסורה לבני נח - דכל דיש בה איסור מיתה לישראל אסורה לבן נח - יש לומר דכמו שאיסור אשת אח (ויקרא יח, טז) - נדחה משום ייבום דהוא מצוה, אף איסור כלתו נדחה משום ייבום דהוא מצוה. אף על גב דאין ייבום אלא באחים (דברים כה, ה) - קודם מתן תורה היה הייבום אף באב, וכן פירש הרמב"ן (פסוק ח), ולפיכך היה אסור כלתו נדחה מפני מצות ייבום׃